

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

ОСГО: 23 / 68  
(497.17) 6

ХРИШЋАНСКО

ДЕЛО



ГОДИНА IV

СВЕСКА 2

ЧАСОПИС ЗА ХРИШЋАНСКУ КУЛТУРУ  
И ЦРКВЕНИ ЖИВОТ



СКОПЈЕ 1938



животне ћелије црквене радиности, тако да се и данас можемо дивити ондашњем узорном уређењу цркве у сваком погледу.

Ово формирање црквенога живота у нове путеве грана се, свакако, у два главна подручја: подручје духовне активности и подручје материјалне стране цркве. Са гледишта хришћанскога неоспорно је претежнија духовна страна која сачињава и задатак цркве као тела Христовог. Савет Христов Марти: „**Бринеш се за много, а једно је само потребно**” (Лука X, 41) односи се на вечни и дубоки циљ цркве да нас приведе мери узраста Христовог, али је на другом месту речено: „Ово је требало чинити . . . али и оно не остављати.” Није неважна ни материјална страна, јер она не постаје основ и темељ него само помоћно средство да се постигне што већи успех у духовној и религиозној активности цркве. Нема ситних ствари које не би имале свој значај; Господ је од блата и пљувачке, одбачених ситница, направио лек за исцељење слепога од рођења. Морамо у овоме недуховном веку да споменемо и тешку реч, да „насушни хлеб” постаје проблем којим се мисле решити и најтежа питања духовне оријентације човека. **Положај цркве у материјалном погледу веже се аутоматски са свим оним моментима од којих зависи правилно и пуно извршивање задатака који цркву на сваком кораку чекају.** Не можемо се отети утиску да наше људско око запажа у првом реду успехе материјалне, успехе бројчане и квантитетне, јер смо тако саздани да се тешко одвајамо од земаљскога и да прионемо уз небесно, а слаба људска природа не прима лако идеалне религијске елементе, а камоли да за њих жртвује оно што је одржава.

Нећемо дакле погрешити ако, у овом конкретном случају, истакнемо као врло актуелно питање материјалне ситуације наше цркве. Не претендујући на стручност и ауторитативно излагање мислимо ипак да се, после осмогодишњег искуства, намећу саме по себи извесне ретроспекције које ће код сваког објективног посматрача изазвати прогнозе и за будућност, уколико се она тиче материјалних ствари. Ако се преваримо, служиће нам као утеха, да се и најбољи финансиски стручњаци тако често разочарају у својим предвиђањима, да је то постало скоро и правило. Ако погодимо, цркви ће бити само на корист.

Мора се одмах нагласити да од правилног решења финансиских проблема зависи у много чему и општи положај цркве, јер ако и свештеници који цркви служе буду задовољни, ако и верници не осете ни у чему цркву своју као терет, онда настаје идеална хармонија коју можемо само зажелети ради јачег полета у духовном животу цркве. Стога је решавање његово изазивало многе дискусије и сукобе;

везивало са собом многе наде и разочарања; доносило са собом све нова и нова питања па често и кочило правилно функционисање црквенога организма. А правилно решење зависило је свакако од тачно постављене прогнозе свих оних елемената који утичу на реално остварење предвиђених прихода и расхода. Мислило се да је ту довољно одредити цифарску тачност, али се данас може отворено констатовати да су се они, који тако израчунавају, преварили. Одмах се могло приметити да субвенција коју је држава била одредила није никојим чланом устава у тачној висини загарантована него је узета просечна висина црквенога буџета у 1929 години. **Не може се црква везати у том погледу за једну одређену своту, јер се мењају прилике а црква као жив организам ствара нове потребе које не могу остати неподмирене.** Још теже је било предвидети тачан ефекат расхода који би за извршење једног реалног буџета Патријаршиског савета били потребни. Дошло се, дакле, до такве ситуације да је сума предвиђена за принадлежности свештенства и за све остале потребе постала недовољна и стога је и Влада, увиђајући оправданост претставки надлежних црквених власти, повисила субвенцију на 60 милиона.

Према досадањим искуствима јасно је да у будућности ни ова сума неће ни у ком случају бити довољна, што ће се већ у идућим годинама одмах показати. Ево зашто: 1) Пораст православног становништва према општој статистици износи сваких десет година по 1,250.000, што мора довести до образовања нових парохија за које треба поставити нове свештенике. 2) Прилив новорукоположених много је већи него одлазак старих свештеника у пензију, а то оптерећује сваки нови буџет. 3) Док пензиони фонд не буде довољан, падаће на терет буџета и пензије свештеника и њихових породица. 4) Напредовање свештеника у више групе врши се аутоматски а то ће изнети свакогодишње ново оптерећење буџета најмање за 4—6% од укупне суме свештеничких принадлежности. 5) Све већи број факултетски образованих свештеника тражи формирање нових места у црквеној служби. 6) Црквени живот се непрестано развија у свима правцима, а упоредо с тим расту и многобројне потребе материјалне природе. Гласове који се проносе о богатству наше цркве треба тачним статистичким подацима демантовати. Колико је то богатство види се по томе, што епархије једна за другом уводе прирез, јер се без њега ни најскромнији буџет не може реализовати. 7) Мењање вредности новца, повишавање животнога стандарда у нашој држави мора имати утицаја и на измене и допуне у Уредби, особито у повишавању породичног додатка. 8) Према угледу наше цркве у православној црквеној заједници намеће се питање

преузимања мисионарских подручја, помагања братских цркава у невољи, стварања фондова у те сврхе итд. 9) Поправак и подизање манастира, које поједине епархије, у којима је број њихов велик, не могу да изврше, мораће прећи на централни буџет. С тим у вези је и питање реорганизације монаштва, подизање манастира новог типа у градовима, зидање зграда за богословије, отварање средњошколских интерната и других установа. 10) Јача организација инспекционе службе у цркви кроз архијерејска намесништва, црквене судове и епархиске савете постаје већ данас важно питање које остаје решено на папиру због оскудице материјалних сретстава.

Набрајањем ових неопходних потреба које траже нове изворе прихода нису исцрпљени сви домени црквеног рада, јер до идеалног испуњења свега онога, што тражи уређена и разрађена заједница овако широке активности, има још врло много. Приметиће се, да би многе од ових задатака требало децентрализацијом пренети на епархиске буџете, што би било и правилно, али постоји опасност да се онда епархије поделе на пасивне и активне, јер је положај и број верних различит. Ради опште координације и равноправне разделебе, а и ради ефикаснијег прегледа свега црквеног живота, мораће се многе ове потребе за дуже време подмиривати приходима централног буџета.

Као резиме свега овога долази закључак да субвенција, у суми која је данас одређена, не може задовољити потребе цркве и да се извршење буџета црквеног може очекивати само после оштрог рестрингирања свих оних ставки које засада не претстављају неопходну потребу. И државни буџет се непрестано повећава, јер смо ми млада држава. Министар финансија констатује да повећање личних расхода иде до таквих размера да угрожава правилно буџетирање. То ће се десити и у црквеном буџету због сталних унапређења, а немогуће је оставити почетне свештенике као породичне људе, са платом од просечно 815 динара. Не остаје, него да при сваком новом буџету заједно са оним француским министром финансија узвикнемо: „Поклоните се, господо, овим цифрама, јер их више никада видети нећете!”, што значи да ће до године бити сигурно много веће.

Други закључак тиче се онога прихода из кога се парохиском свештенству исплаћују принадлежности, а то је патријаршиски прирез. О томе је у нашем часопису већ писано и многе прогнозе и сугестије показале су се као тачне. Ускоро ће се морати приступити реформи тога питања које, иза досадашњих искустава, мора постати предмет нарочитих студија стручних људи. Повећањем и правилнијом расподелом тога приреза на шире слојеве припадника цркве

(„Не даје јаки, већ многи”, каже народ) отвориће се и цркви нови извори прихода које ће она опет употребити на духовну корист својих чланова.

Као трећи закључак навели бисмо неопходност правилног састава централног буџета који мора бити базиран на реалној подлози, да одговара и свима потребама цркве, а да правилном расподелом по партијама омогући нормално функционисање целокупног црквеног механизма. Утврђено је одавно свакогодишњом праксом да се реалан буџет може саставити само онда, ако постоје израђени завршни годишњи рачуни, који морају послужити као база за нови буџет. Нажалост досада, за ових 6 година, нисмо прочитали још ниједан завршни рачун, нити знамо да ли су уопште рађени. Отуда су и буџети прихода и расхода фиктивни, јер недостаје мерило о реалности њиховој. Сви епархиски савети морали су да дадну завршне рачуне сваке године и та мера је послужила као одличан основ за њихов уравнотежен рад. Тим више је то потребно за централни буџет, јер ту без цифара нема прогнозе. Неопходно је свакако да такав буџет састављају стручњаци који улазе у суштину проблема који обухвата све потребе црквеног живота, али мислимо да имамо права пледирати и на дозволу критиковања шире јавности. Чланови Патријаршиског Управног Одбора, иако претстављају тело састављено од угледних верника из свих епархија, не могу ипак бити потпун и једини ауторитативан форум за свестран преглед завршног рачуна и буџета. Ничега се ту не треба бојати, јер сви добронамерни људи полазе у првом реду од користи црквене заједнице и постављају критерије који се могу и обеснажити реалним аргументима. Често се стручњаци занесу својим предвиђањима, а не чују глас народа и не осећају оно што просечан наш човек уме да запази и смисли. Слободан Јовановић износи нам карактеристичан пример у том погледу: Нико од финансијских стручњака и министара финансија није могао тако тачно предвидети остварење буџетских прихода и расхода у предратној Србији као сељак — посланик Ранко Тајсић чија се рачуница показивала тако прецизна, да не би погрешно ни за 1%. Мислимо да би свестранија критика изазвала и веће поверење у рад оних који руководе материјалном страном цркве.

У вези са буџетом наставља се и питање правилног извршења његовог тј. нормалног функционисања једног тако компликованог апарата као што је црквена организација. О том питању слабо се код нас писало, јер се сматрало да треба видети тачне резултате рада највишег црквеног тела. Да се сав овај посао, особито у почетку стварања и развијања организације, успешно изведе, потребан је чврст и со-

лидно уређен централни орган који ће све послове упутити правилним током. Из те централе морају се координирати акције свих епархиских савета, да се кроз њих спроведу тежње и намере цркве до најмање јединице — црквене општине. Од експедитивности и правилна рада Патријаршког савета зависи сав материјални живот и напредак цркве. Спремно и независно чиновништво које ће поступати по строгој примени уставних прописа и израђених правилника, тачна расподела послова и предмета, омогућиће прецизно извршење и реализовање предвиђеног буџета. Сва канцеларија и сав рад мора бити у чврстој руци једнога шефа тога централнога тела који ће по директивама Св. Синода водити све послове од којих зависи рад свих њему подређених епархиских органа. Ако се томе дода и систематизација свих места у црквеној служби, затим бирање потребног чиновништва конкурсом, онда ће се добити гаранције за успешно извршење послова цркве, а то ће донети и онима који бдију над тим радом мир и спокојство. Потребно је ослободити чланове највиших органа црквене власти од ситних, административних и аутоматских послова, да би се с више расположивога времена могли посветити вишим циљевима и општим потребама црквене организације.

Несумњиво је да ће се такав рад у Патријаршиском одбору осетити и прострујати кроз целу нашу патријаршију, а плодови тога настојања убрзо ће се показати у појачаној активности осталих јединица кроз које црква живи и ради. Онај који себе строго контролише моћи ће с ауторитетом и поверењем пренети ту контролу и на друге. А ни у чем ваљда ми православци не оскудевамо као у строгој и ефикасној контроли у свима правцима. То су нам преостала наследства из доба робовања и њих се морамо ослободити истом борбом као и са непријатељем који нам то наслеђе остави. Једино тим могли бисмо постићи веће успехе и видети резултате који би у слободи и аутономији цркве требали да буду знатно већи него пре тога; иначе се показујемо неспособнима да извршимо постављене задатке, што би био жалостан доказ недовољне животне снаге наше православне цркве. Показати се недостојним својих предака, који не дадоше да се угаси свест о будућности наше цркве, значило би одрећи се идеала њихових, чиме бисмо сами себи осуду изrekli. А то наша генерација која је после 150 година ступила у светињу обновљене патријаршије, за чију је слободу толико жртава принесено, не сме дозволити. За такав циљ никакве нове жртве нису велике.

Проф. В. В. Зјењковски

## Зло у човеку

(наставак)

Лик Божји је дат тварној природи човечјој. Улазећи у њу, он преображава саму „каквоћу“ човекова живота, прожимајући је потпуно, тако да човек у потпуности постаје духовним бићем. У том смислу лик Божји може да буде изједначен са даром духовног живота, премда то изједначење, као што ћемо даље видети, захтева извесне опаске. Улазећи у тварну природу човекову, лик Божји као да се сараствара са целом том природом. Немогуће је замислити везу лика Божјег са целом нашом природом као спољашње сједињење двеју сфера у човеку. Ако бисмо хтели да замислимо на чисто спољашњи начин везу лика Божјег и наше „природе“, ми би запали у неразрешив заплет у какав пада сваки начелни дуализам у антропологији. Као типичан израз таквог дуализма може да послужи питагорејско - орфичко дељење човека на две несјединљиве и *toto genere* различите сфере: смртну која се истоветује с телом, са животним начелом (називали су га „*ἀλογον*“), и бесмртну, духовну („*λογικόν*“) Овај дуализам, чије почетке савлађивања налазимо понајпре код Платона (премда је и Платон особито јасно изразио и дуалистичко учење о човеку, да је тело „тамница“, да наш дух и чезне само за тим да се отргне од тела), овај начелни дуализам чини потпуно непојмљивим, зашто и како то да у човеку упоредо теку два живота — живот духовни и живот душевно-телесни. Савремена психологија готово категорички потврђује ону тезу која се *in* писе садржи у хришћанском схватању лика Божјег, а наине тезу о унутарњој компактности човека. Човек је, наравно, у свему духован; својим основама и крајевима све се уздиже нашем „срцу“ које је стожер нашег бића. А то унутарње јединство, та унутарња компактност човека потиче не „одоздо“, не као подударање или сливање разних живота који се развијају у човеку, него напротив „одозго“, пошто је јединство живота у човеку такво, да тај живот има унутрашњи однос са духовном страном.

Унутарња компактност, целокупна духовност човечја претставља ново „својство“ живота у човеку. Све је уједначено, повезано, изнутра осветљено духовном сфером у човеку. Не теку у нама три живота — телесни, душевни и духовни, него тече један живот у коме је све везано с духовним стожером. Отуда је и појмљиво да „**потпуна духовност**“ не значи обавезно власт духа над целокупним компликованим животом у човеку. Остајући целокупним духовним, ми можемо потпасти под власт тзв. чулности, „ниже“ сфере у

човеку, јер је човек сложен **јерархички**<sup>1)</sup>. То значи да је духовни живот, као виша сфера, само јерархички виши, тј. он придаје целом човечјем склопу духовност као ново својство живота, али та јерархичка „потчињеност” душевно-телесне стране духу не значи њихову динамичку потчињеност. Могуће да ће духовна сфера, која је дала целом склопу човечјем ново својство, потпасти под власт „нижих” сила људских (у смислу јерархичком). Стога треба да признамо да је у јерархији сфера у човеку „равнотежа несигурна”. Правилно „уређење” човека уопште није дато већ је зидано, а тај факт „несигурне равнотеже” различитих сфера довољно се потврђује грешним падом, који би онтолошки био немогућ кад би јерархичко уређење човеково претстављало динамичку потчињеност нижих сфера вишим.

Истоветујући појам лика Божјег с појмом духовног живота, ми треба у даљем излагању да унесемо извесне примедбе у то учење, баш у вези са учењем о греху. Јер грех и греховност су такође духовног карактера, у чему хришћанско учење безмерно превазилази по дубини сва друга учења. То нас и побуђује да поставимо разлику међу светлом и тамном духовношћу и истоветујемо само прву са ликом Божјим, а тамна духовност и јесте принцип греха у човеку, духовни извор оне тежње злу која одређује све емпијске манифестације зла у човеку.

Недавно је један од најистакнутијих педагога нашега доба А. Ferrière (у књизи *Le progrès spirituel*), постављајући основе филозофске антропологије, истакао на прво место појам „*élan vital spirituel*”. Тај појам иде даље од познатог мишљења Бергсонова, изложеног у књизи *Evolution créatrice*. У основу целокупне човечје активности, целог развића човека, Феријер ставља **не биолошки, већ духовни принцип**. То је, разуме се, знатан корак унапред, но појам *élan vital spirituel* недовољан је за изградњу антропологије, за објашњење „развића” у човеку. Удес људски не одређује се из простог *élan vital spirituel*, него је везан с чињеницом да је човек **личност**. Правилније је у основу антропологије ставити управо тај појам личности, јер већ из њега истиче *élan spirituel*, а не обрнуто. Још је већа непотпуност појма који је истакао Феријер, што и сâм принцип духовности у човеку није прост, једнозначан. У човеку постоји добра, светла духовност која чува везу личности с Богом, но у њему постоји и зла, тамна духовност која ствара „тамну самоћу”, раскид с Богом и „саборним” човечанством, која рађа тзв. „нагон самоодржања”, сваки егоцентризам и вечну прикованост

1) В. о том моју расправу: „О јерархичком склопу душе” (Радоу Народ. универзитета у Прагу 1929 г.).

самом себи. Све је то такође духовно, али та је духовност друкчија од оне коју ми везујемо са ликом Божјим. Она је по својој битности паразитарна, тј. не располаже властитим самобићем, већ се храни за рачун оне енергије, оних динамичких еманација које потичу од лика Божјег. Ово метафизичко порекло тамне духовности не слаби њену реалност и активност, али она не дозвољава да се ствара један појам *élan spirituel* у човеку, као што то чини Феријер.

Учење о првородном греху и јесте, уствари, покушај да се објасни појава тамне духовности у човеку. И до грешног пада човечја активност, која се хранила непосредним општењем с Богом, није била сасвим лишена слободе и самобитности; свако умањавање овога факта обавезно води оцазионализму у антропологији, тј. признању да је истински *causa efficiens* у човеку — Бог. Јак траг антрополошког оцазионализма ми налазимо у католичком учењу о *gratia superaddita* (без чега католичка догматика не може да објасни првобитну праведност — *iustitia originalis* — до падања у грех). Признавајући извесну самобитност човека још до грешног пада, у доктрини о првородном греху ми развијамо учење о оној метафизичкој катастрофи која се десила у човеку и која га је одвратила од живота у Богу, замрачила његову самосвест и створила илузију потпуне самосталности. Ова „криза” треба да буде, на тај начин, приписана сфери самосвести. Замраченост и отсеченост њена од живе везе с Богом, с другим људима, и створиле су онај метафизички догађај у животу човечанства који је унео грех у склоп човечји. Отада постоји у човечјој природи некаква грешка која је већ постала „природном”, али која у битности није до краја потамнила човечји дух. Парадокс ове „секундарности”, као и извесне метафизичности ове „таме” у човеку може да добије свој смисао само као извесна катастрофа у човечјем бићу, као пад и отступ од првобитног пута, али пад који је изопачио саму природу човекову, премда није заглашио оно што је у њему дејствовало присуством лика Божјег.

Но како да се схвати и усвоји појам „тамне духовности”, „тамне самоће”? Како да живе у човеку упоредо светла духовност с њеном тежњом Богу и тамна духовност с њеном тежњом самоутврђењу, „самоћи”, животу без Бога и изван Бога?

Није потребно ни доказивати да зло својим кореном улази у наше „срце”, духовни стожер у човеку. Јасно је и ван спора, да рђаве помисли, лоше страсти, себичност и самоутврђење, уопште цела „тамна усамљеност” која човека потстиче на задовољавање својих прохтева и жеља, ограниченост духовног гледања, слабост живе љубави према људима, — све уопште што нас потчињава злу и греху не по-

тичу од тела, од чулне сфере у нама, већ од онога — „где је скровиште наше тамо је и срце наше.” Грех не ствара чулна сфера, потчињавајући себи духовну сферу нашу, већ, напротив, само срце наше, наши духовни покрети траже да се подвласте чулном животу. Грех се уопште у томе и испољава што чулност управља духом, али извор је тога ропства у самом духу, у нашем срцу које тражи не Бога и живота у Њему, већ види своје скровиште у себи, у самоутврђењу, у свету, уопште у свему сем Бога. Тај отступ од Бога и јесте узрок што се у нама појављује „тамна усамљеност”. Разуме се, за све нас који долазимо у свет с „првородном” грешношћу немогуће је ствар претставити тако, да се „с почетка” у нама испољава лик Божји, а „затим” се појављује „тамна усамљеност”. Засад да оставимо по страни хронологију, није о њој реч, но о онтологији душе. „Тамна усамљеност” је извештан „полус”, извесна тачка у нашем духовном свету која логички претпоставља саму духовну сферу. Појам „појаве” тамне усамљености из недара духовне сфере може се применити само у односу на прве људе, но после грешнога пада ми, „добијајући” дар духовности, добијамо истовремено и наслеђе првородног греха. Стога, са емпириског гледишта и не разликују се корени зла и корени добра у човеку, и без учења о грешном паду првих људи немогуће се обићи, а да се то разуме.

Али, шта значи „тамна усамљеност”? Овај појам је врло важан за целокупно даље излагање, па га зато ваља разјаснити. Да би се разумеле те дубоке духовне сфере, потребно је усвојити једну битну идеју о унутарњем свету човеку. Никакву онтолошку деобу, ни у човеку ни у свету, грешни пад није донео, него у њиховом живом јединству он је довео до стварања „двају полуса”. Тачније: појава „тамног полуса” определила је у првобитном јединству и „светли полус”. Према томе може се рећи: постоји дубина у људском духу (постоји она и у природи), у којој нема никакве подвојености, у којој чисто јединство личности остаје ненарушеним и неповређеним, где се лик Божји светли неугасивом светлошћу. Та дубина (дубинско „ја”) „држи” у човеку све што над њом постоји. У њој, у тој дубини, спасоносно и тајанствено дејствује Дух Свети, према њој је окренута благодатна сила цркве; она је субјект покајања; она се у човеку открива у светлости ускршњег зрачења; она светли праведницима који кроз грехе и гадости људске распознају његов светли лик. Сви компликовани процеси у човеку, чак и душевне болести и плуралност „ја” не могу да уздрмају основе овога метафизичког језгра личности, оне дубине где је свака личност осветљена зрацима Божјим. А у тој је тачки цело човечанство једино, без обзира на своју

„многоштоштаност” и ова „једнобитност” човечанства која се не укида ни смрћу, ни гресима, ни побуном против Бога, омогућава онај централни положај који заузима човек у природи.

Над овом првоствореном и благодатном основом личности уздиже се сфера духовног живота, која је, у њеном односу „споља”, обучена у душевно-телесно рухо и која претставља „емпириску” сферу у човеку, тј. то што ми у себи и у другима непосредно примамо. У овом другом „слоју”, тамо где тече духовни живот, ми баш и налазимо развојеност под којом се и налази поменута дубина у човеку обасјана силом лика Божјег. Сама по себи духовна развојеност у човеку је неоспоран факт, али неоспорност духовног дељења не треба ни за тренутак да спречава речено јединство у човеку, не треба да одбацује чињеницу, да се ликом Божјим одржава и крепи сваки, чак и најгрешнији човек, па и побуњеник против Бога. Духовна деоба само стога не гуши човека, не претвара његов једини живот у два живота, што се под том деобом налази неискорењива, од Бога дата основа његова јединства.

Појава „тамне духовности” имала је места још у ангелском свету, у паду Данице, а у човечанском свету грешни пад је настао услед „искушења”, тј. он није настао ни у реду „природног” развоја првих људи, ни у реду спољашње случајности, већ је везан с дејством злог духа и тамних еманација из њега. Смисао пак искушења састоји се у захтеву да се отступи од Бога, тј. отступи од оног извора духовне светлости којим су живели први људи. Наравно, могућност искушења везана је с постојањем слободe код првих људи, само треба тачно схватити да та слобода, каквом су људи располагали до пада у грех, никако није била спољашња наша слобода која се обично карактерише као „слобода избора”. За нас је сада слобода првих људи до грешног пада неостварљива и затворена, али извесно њено глухо сазнање, осећање тајне скривене у слободи, сачувало се и код нас. Доцније ћемо се позабавити излагањем како треба схватати учење о два вида слободe у човеку, а тада ће бити разумљивије и то што излажемо о паду у грех. Разуме се, пад је био слободан, није био наметнут, навејан, већ је поникао из унутрашњих, тј. слободних побуда; он се није опредељивао „избором” између добра и зла, него је био слободан отступ од Бога. Онтологија зла у томе се и састоји; у њему нема никаква „свога” бића, оно се тиме и одржава што је у њему од Бога; оно је паразит на добру и само на његов рачун и живи. Стога је било и свагда ће остати фиктивним свако отпадање од Бога, и никаквог другог дела, **сем рушења**, у зла није било нити ће бити. Но замисао човечја да се обиђе

без Бога, дошавши споља, нашла је подлогу у свему чиме је човек живео дотле, у целом том стваралаштву и активности какву је он испољавао. Међутим, ту моћ и ту силу он је, по наговору кушача, хтео да утврди ван Бога; није се одржао у верности Богу, отпао је од Бога и своју моћ хтео је да има само као „своју”.

Тако је настало одвајање од Бога и тако је настала фиктивна основа за то биће ван Бога — „тамна самоћа”. И та „тамна самоћа” је такође фиктивна основа, фиктивни центар личности, но с падом у грех постала је неизбежном и неминовном та „трансцендентална илузија”, оно осећање себе у усамљености од Бога, а после и од људи и од природе. Значајном цртом садањег склопа човечјег постала је управо усамљена свест, свест о својој усамљености и одвојености; принцип личности је прикривен „индивидуалношћу” и шта више налази често и свој изражај баш у таквој самоусамљености. Но цела је та самоусамљеност фиктивна; она не само да постепено слаби са развићем духовног живота, живота у Богу, него се каткад открива у својој фиктивности и без тога, особито у уметности и понекад у социјалном животу. „Тамна самоћа” управо и није прави корен човечјег бића, његова „стихиска”, „природна” основа, јер истинска основа, која ентелехиски — по терминологији Аристотела — управља животом човечјим, јесте лик Божји у њему. Но у нашој самосвести, сада када се удубљујемо у себе, ми доиста налазимо чврст ослонац наше самоће, — ту илузију ми не можемо избећи. Тако је и настала „тамна духовност” која је у човеку упућена на саму себе а не на Бога: то је, наравно, „права” духовност, овде је могуће врло велико и дубоко духовно развиће, али се ипак оно држи на духовном „слому”, паду, на паразитарном искоришћавању оне силе која се излучује из лика Божјег. То што ослобађа од ропства самоће (у „другом” слоју духа) ствара светли полус у човеку, који у својој манифестацији прелази у емпириске склоности итд.

Полазећи од тих појмова, ми треба да тумачимо оно што запажамо у себи и другим људима сада тј. после грешнога пада. Чудновато је то да нам је могуће да у другим људима видимо човека дубље од његове духовне раздвојености, да осетимо лик Божји у човеку и да га се непосредно додирнемо. У томе је основ и смисао наше вере у људе, наше радости о њима, — у томе је извор и оправдање оног светлог космизма који дубоко живи у Православљу. Но уколико се ми загледамо у себе у светлости истинског покајања и неподмитљиве савести, тама која борави у нама закрива целу перспективу. Кад би се сва антропологија изграђивала на оном што ми сваки у себи видимо (разуме се, у

светлости трезвеног и неподмитљивог става према себи), цела позиција ортодоксалног протестантизма у антропологији била би оправдана. Највише нас мучи то што готово у свим покретима душе можемо да нађемо „кукољ” који се крије у тами и располаже великом активношћу, претварајући се у жудње за злом. Са беспримерном јачином то приказује блаж. Августин у својој **Исповеди**. Но једностраност његове антропологије у томе се и састоји, што ју је он заснивао само на материјалу покајног самосазнања, не придружујући овамо оно што нам открива виђење љубави код других људи. Ма како ниско пао човек, ма како злбом било испуњено његово срце, само ако га ми волимо и док га ми волимо, ми са своје стране омогућавамо његов препород, тј. констатујемо да оно није зло и тама. Дајући смисао овој интуицији, ми почињемо схватати да лик Божји није замро у човеку и после пада у грех, да се он не налази у некаквом „анабиозу”, него наставља да еманира своја надахнућа, да упућује човека на добро. Нека све то намах захватају зле силе које бораве у човеку, нека се све то искрада, изопачује и паразитарно храни тамну самоћу у нама; нека се та игра наставља чак до независности од Бога, нека траје „трансцендентална илузија” самоусамљености, али та се илузија уствари храни за рачун истинског богатства душе које потиче од лика Божјег, **чију активност не могу спречити никакви греси**. Отуда ми тако често и у најодвратнијим својим жудњама, у циничким и дрским хуљењима на добро, долазимо у самој ствари до тренутака када смо готови да паднемо пред Богом у сузама и да се, попут јеванђелског разбојника, смерно и искрено поклонимо Богу. **У нама увек тече живот за Бога**, тј. свагда лик Божји одушевљава и просветљује нашу душу, али ми се готово увек противимо да ту светлост у нама признајемо Божјом, те у себи налазимо склоности да ту светлост присвојимо себи да би се одвојили од Бога, а затим од људи и природе. Потребно нам је да у себи стално побеђујемо ту активност „тамне самоће” од које нам се све до смрти није могуће коначно ослободити, како би у „духовном сиромаштву” збацивали илузију самоће и, налазећи себе у Богу, отстрањивали рђаве манифестације те самоће.

Према томе, зло у човеку има свој корен у тамној самоћи, која је управо дејство првородног греха. Светлост у човеку и њена првобитна сила нису отклоњени нити ишчезли, али су ослабљени услед појаве тамне самоће. И не само све духовне функције — разум, слобода, савест, но и наш душевно-телесни живот потчињени су дејству првородног греха. Тело се у човеку развија, оспособљава се за највише манифестације активности, способне да буду носиоци депо-



те, али оно и умире. Разум располаже извесним *lumen naturale*, помоћу кога човек постаје способан да спознаје, ствара науку, израђује гледишта и систематиче их, али он се свагда може спотаћи на ситници те не може да избегне погрешке. Слобода нам се открива у свој дубини, у свој тајанственој могућности да дејствује „по своме”, али она стално и изван и особито изнутра потпада под власт прохтева, страсти, те губи себе. Тај удес постиже и нашу савест... Човечји лик двоји се пред нама у противуречивом спајању у њему лика Божјег и тамне самоће, светлости и мрака, добра и зла. Пшеница и кукољ тако се тесно, неприметно преплећу у нашем бићу, да их је потребно стално одвајати у себи. „Невидљиви рат” стално продире у нас, иако га ми и не запажамо.

Можда најочитије изопачење, које је у нас ушло после грешног пада, претставља то што је принцип личности у нама неодељив од саборног јединства с другим људима (као што се у Богу ипостасни принцип дијалектички остварује у тзв. „иманентној Тројици”, у Тројединству, у Једином животу Св. Тројице), те је услед греха постао основа одвајања једног од другог. И друге функције лика Божјег — разум, слобода, савест, без престанка јављајући се у нама управо као силе лика Божјег, исто тако у системи свести која се сама одваја, постају већ друкчијим. Усамљени *lumen naturale rationis*, који води рђавој бескрајности индивидуалних познања уместо целокупном знању као манифестацији црквеног разума; слобода „избора” која скрива унутарњу индиферентност у самој слободи за добро, уместо стваралачке слободе у Богу као вечном Добру; колебања и прилагођавања наше савести уместо оног чистог виђења правде Божје какво је за нас утемељено у лику Божјем, — све то показује како истовремено у нама дејствује лик Божји и како се његове еманације мењају и кваре услед „тамне самоће”. Раздвојеност у човеку, у његовом срцу, у његовом духовном животу, у његовом унутрашњем свету, не треба да сакрива то што под том раздвојеношћу остаје, а то је неистрошена ујединилачка сила лика Божјег.

Такви су основни појмови помоћу којих ми можемо да схватимо зло у човеку. Тајна зла садржи се у оној кризи духовне сфере у човеку, која је ушла у човечју природу, „живи” тј. дејствује и одржава се у човеку, но одржава се само паразитарно на рачун добра, немајући никаква самосвојног опстанка. Ушавши у човечју природу, грех је људе подвргао смрти, али ипак није уништио првобитно јединство у човеку које проистиче из лика Божјег. Ни грех па ни смрт, која триумфује у видљивом распадању тела, али која није у стању да потпуно уништи принцип телесности и тиме

онемогући васкрсење, — ни грех ни смрт метафизички не могу бити изједначени са ликом Божјим. И грех и смрт су дубљи од емпирије, метаемпирични су, стога су у извесном смислу и метафизични, али се не могу сравнити ни мерјати са ликом Божјим, који је извор и човекова јединства и његова живота за Бога, живота који се ничим не да отстранити, макар се у свести и одбацивао. Но грех, ипак, тако дубоко живи у човеку, уколико није везан с наследношћу или утицајем средине, да га треба признати „метаемпириским”. Но то и јесте доктрина о првородном греху, која скрива не само тајну зла у човеку, но и констатује првобитност и неизбрисивост лика Божјег у човеку, без чега се не може појмити ни сам првородни грех. Тамна духовност у човеку претставља силу која се одржава за рачун добра које испољава лик Божји у човеку.

— Крај —

Д-р Р. Вешовић

## Садашњост и јеванђељска мисао

„Човечанство је прогласило устима своје премудрости и науке, да нема Бога, нема ни злочинства ни греха, има само гладних.”

Достојевски

Овим речима је велики руски писац у својој визији обележио наше ново доба, које је у свему зането тежњом за задовољењем чулних потреба, запоставивши душу и унутарњи живот човеков. Говори се само о хаосу у привреди, о економској кризи, а и не погледа се на хаос и беспутницу у друштвеном моралу. Као да се нема ни времена за питања која се тичу срца и духа. Сва пажња људске мисли у садашњем стању изгледа упућена на социјалне ствари и економске потребе. Социјални проблеми, управо те речи, свакоме су на устима. То је постала ознака поратнога доба. У друштву, на зборовима, у парламенту, свуда се о томе говори. Чита се исто по новинама и у књигама. Савремено је писати приповетке и певати песме које носе „социјални” карактер. Без тога писци не би били модерни, ни говорници занимљиви. Стога је од интереса да се осврну на то и они који држе до религије. Дух хришћанске етике захтева свестрано учешће и речју и делом у свима питањима која се тичу односа човека према човеку.

Мучни су и изукрштани проблеми данашње стварности. Тешко се у њима оријентисати и наћи потребан правац.

Узроци садашње кризе су много дубљи него што се обично мисли и стоје у вези са читавом животном философијом, унутрашњим садржајем и духовним настројењима наших дана. Потребне су дубоке промене у самим основама привреде, али истовремено су потребне велике исправке у целокупном гледању на свет и живот. Једни за то траже решења у демократији и парламентаризму, други у национал-социјализму и фашизму, трећи у материјалистичким назорима и комунизму. Неки се опет обраћају мислиоцима старих времена или идеолозима новијега доба. Понеки тек опомену се визионарског казивања руских писаца, који су својом видо-витошћу јасно сагледали пољуљаност и безначаљност савременог живота, сву бруталност која карактерише садашње дане или наступа с њима. Друштво и друштвене класе су усколебане мржњом и прохтевима. Народи и сталежи су узнемирени, завађени и подељени на фронтове. Свет се поцепао. Све је у страшном превирању, у немирном и сталном тражењу нових путева и нових облика живота. Само се не траже путеви правде. Свако би хтео да задовољи себе а другога потисне, и да то оправда једним или другим начином, овом или оном социјалном формом, интересима класе или нације. Ретко се ко већ обраћа изворима хришћ. учења, да по њима оцени пометеност данашњег друштва и увиди да су стварно државна начела прави темељи на којима треба да се сређује живот.

Оснивач хришћанства упутио је своје следбенике како да раде и да се моле Богу за „насушни хлеб“; али људи данас хоће да помоћу савремене технике и без Бога остваре „социјално благостање“. У Јеванђељу је препоручено да се тражи пре свега „царства небескога и правде Божије“, а с тим и остало да ће се све добити; али људи хоће „царство овога света и силу његову“, за духовне вредности и не маре. Они неће да знају за Спаситељеву опомену: „Царство Божије је унутра у вама самима“, него га траже у валутној вредности, телесним дражима и чулном задовољству. Заборавља се да „човек постаје богат благом које лежи закопано у његовим грудима“. Брига о хлебу земаљском заменила је бригу о хлебу небеском. Нестало је одређених духовних смерова и превладала је у моралу равнодушност. Духовно је код савременога човека уступило место телесноме. Заборављена је јеванђељска истина, да је душа претежнија од тела (Лук. 12, 23). Уместо врлине и моралног усавоњавања тражи се монденска окретност и биоскопске разоноде. На кићење тела троши се више него на развијање духа. Предмети су постали значајнији од идеја, ствари потребније од врлина. За породице је важније унети у куће леп намештај или радио-апарате него очувати скромност и честитост.

Главна је искористити по сваку цену напредак технике, зацитити се, уживати, задовољавати се у свему и до краја, доћи до циља па било каквим средствима (задужити се, отети или обманути).

Поред тога тражи се „срећа за све“ а да се од себе ништа не жртвује; парадире се са социјалном правдом, а не показује потребна социјалност; хоће се да свима буде једнако, међутим свако отима и вуче себи. Техника се све више усавршава, подижу се фабрике, изграђују машине и радионице за производњу, а никад такве беде или бар вајкања на беду. Толико је хлеба и хаљина да се нема куд, а све више гладних и голих. На једној страни уништава се стока, жито се на стовариштима спаљује, роба труне у магацинима и земаљски производи бацају у воду, зато што нема извоза или зато да се цене одрже, а на другој страни свет трпи оскудицу свега тога. Или се опет савременијом, привредном производњом увећавају житна стоваришта са намирницама хране које има доста, па се извозе и продају изван своје земље а своје становништво остаје ненахрањено. Исто тако усавршавањем технике налази се и испира толико племенитих метала, кује сребро и злато, пуне државне касе и умножавају новчанице, а радноме се свету опет бедно плаћају наднице. За безбројна људска предузећа и јавне радове требало би мноштво људске снаге, а гомиле људи лутају без посла. И тако редом, без краја, нижу се парадокси и замршене појаве новог доба.

Савремено друштво заплиће се у сопствене мреже, тумара у мраку по лавиринтима своје технике и пропада у вртлозима јама које је само ископало. Људи су се преклонили пред материјом и гуше се у њеној прашини, трују се у атмосфери коју су сами затровали и не могу да нађу излаза, јер су заборавили да је „дух оно што оживљава“ (Јов. 6, 36), да је „Бог истина“ и да је човек највећа вредност а његово морално добро прави циљ људских настојања. Заборавило се да без етичког поштовања човекове личности никаква социјална политика, никаква капиталистичка привреда, као ни марксистичка подела добара не могу имати стварног смисла и оправдања. Човек не сме бити средство и његова вредност треба да се држи изнад сваког оруђа. Привреда има да служи а не да влада. Капитал је вредност другог реда, средство а не циљ. Свака привреда као и свака национална политика, ако воде поробљавању, већ у самоме томе носе своју осуду и не могу имати животне снаге. Жеља за профитом и нагомилавањем личнога богатства води сатирању а не подизању општег благостања. Насилно отимање

добра и одузимање стечене својине убија личну иницијативу и порађа глад и незадовољство у души.

Тешко је решавати заједничке животне проблеме и отклањати незгоде, ма и сложним суделовањем и напорима, онима који не погледају никад на небо и не помишљају никад на душу, већ су Бога заменили материјом. Њихова мисао окупирана је тежњом за земаљским благом, њихов идеализам не иде даље од тела, њихов ум се исцрпљује у свакодневној бризи и тражењу користи. Њихов укус се засићава оним што је грубо и телесно и њихова савест отупљује од сувишне чулности њихова живота. Код њих дух робује телу, а материјално добро постаје циљ и смисао њихових настојања. За материју су им везане све вредности и у њој виде највише благо. Таквим ставом и таквим односима они стварају стање у којему се више цене ствари него способности, више тековине него они који теку и стварају. За њих је валута све, а новац символ и носилац свих вредности. При таквом схватању ко не поседује материјална добра нема ни моћи за живот, те земаљско благо неминовно постаје јабука раздора око које се сви отимају, златно теле којему се сви клањају.

Жеђ за стицањем добра и нагомилавањем новца искварила је нарави поратног друштва и створила грамзљиве бестије које се не могу заситити. Утакмица за обогаћивањем захватила је све редове. Јавност прелази с равнодушносту преко милионских злоупотреба појединаца, а судови им свде казне на по неколико месеци затвора и лако правдају почињене штете и срамоте. Тако остаје свакоме све дозвољено само да се дође до што већег богатства. Не пази се на образ и поштење и прелази се преко свих обзира пристојности и човечности. Са пресавијеном кичмом, улагивањем и лажним патриотизмом долази се до врхова власти, добијају све могуће заштите и привилегије, положаји и синекуре. Такви елементи као црви и микроби нагризају све социјалне редове и установе и преносе заразу у народ. И не само материјално, него га и морално слабе и осиромашавају.

Садашња стварност сама по себи напомиње давно минула времена историје и прошлост старих народа. Материјализам је спутао идеална стремљења људскога духа. Опао је смисао за правду и истинске вредности. Много од онога што је најлепше у животу лежи затрпано под дебелим слојем талоба данашњег друштва. Мисао се невољно преноси у доба грчког и римског декаданса приликом прве појаве хришћанства. Историчари и философи тога доба сведоче да је обогаћивање једних и осиромашавање других редова онога доба бацило у пропаст водеће народе. Пропадањем средњих и радних сталежа пропала је култура Рима и култура

Јеладе. Стварањем великих поседа — латифундија поткопана је моћ државе и неправедним нагомилавањем богатства ослабила моћ народа. Дегенерација друштва јавила се као природна последица таквога стања. Нешто слично томе дешава се и у данашње време. На једној страни богатство индустријских магната и градских шпекуланата, а на другој страни незапослене и оскудне гомиле раднога света. Место склада и узајамности стоји грамзива себичност, мржња, неповерење и завист у међусобним односима. Очеvidно да садашње осиромашење народних маса и поробљавање индустријског радништва значи декаденцију и назадовање слично стању које је било под системом ропске привреде старог света, који је довео до пауперизовања најширих народних слојева и сатирања ондашње културе. Отимање приватних поседа радноме свету, па било од стране западног капитализма било силом државног уређења (код Совјета) води обезличавању и новом робовању (капиталу или власти), аналогно ономе које је било у старо доба. Богатство нагомилано у модерним градовима дегенерише и онемогућава оне који га поседују, а тако исто исцрпљује и троши оне који су експлоатисани и који непрестано притичу са села, те обнављају и попуњују истрошене редове. Таква засићеност у средиштима онемогућава правилан живот у мањим местима и удаљенијим крајевима. Док се овима преко мере одузима, онима се преко мере приноси. Отуда се на једној страни оскудева а на другој и сувише обилује. Стога земље и народи с несразмерно великим престоним градовима изгледају као бића са превеликим главама и закржлалим удовима. Таквима су немогуће правилне функције органа и нормалан живот организма. Где је одвећ стегнут и спутан поредак, ту нема иницијативе, саморадње и слободе. Много се очекује с једног места, те многе предузимљиве воље и енергије остају неискоришћене или пригушене.

Ни велики радови и велика техничка дела садашњице не оправдавају све што се за њих жртвује. Рад и ред су основна компонента народног благостања и општега јавнога морала, али само онда кад су диктовани стварним потребама и етичким настојањима. Раду се не сме робовати ни за какве интересе ван заједнице, који се не мире с човечносту. И у ранијим периодима историје, код старих народа, предузимани су крупни радови чијима се творевинама и данас дивимо. Египатске пирамиде и темељи древних градова задивљују као и дела савремене технике. Десетинама година морало је на њима радити стотине хиљада радника. Али на тим циновским делима старог света морали су радити робови. Не робују ли скоро исто тако радници модернога

доба при подизању американских вавилонских кула и индустрије западнога капитала или Совјетске Русије. Пати се и ради под принудом, кад овако а кад онако, негде на један начин, негде на други начин. Разлика је само у приликама и облицима робовања. Онде старо овде модерно поробљавање човека — трудбеника ради „културних творевина“, „чу-да технике“ и онога што се назива „прогресом“ друштвеног благостања“, материјалним наплетком.

Такав је и однос капитализма и комунизма према радништву. Радници, односно намештеници, напомињу тамо и онамо робове давно минулих времена, којима се бацају мрвице хлеба што су га знојем својим заморених руку умесили. Совјетски марксиста, бар како то изгледа за сад, нису успели ништа више него европски и американски капиталисти да реше однос радника према предузећу, како би то захтевала човечност и социјална правда. Руски комунизам, колико то знамо, није донео раднику оно што му је обећао својим програмом. И совјетски радници, према обавештењима која нам долазе, немају више привилегија и нису више обезбеђени него радништво код Енглеза и Француза. Шефови и предузимачи су и тамо и онамо у несравњено бољем положају од потчињених радника; многи од њих могу да подижу луксузне виле по ривијерама и одмарају се шетњама у далеке земље, док ови, као ни намештеници (чиновништво), немају често ни довољно услова за одржавање. Зашто то? — Зато што нема довољно развијеног осећања правде у душама људи, па је не може бити ни на делу, макар какве биле напредне теорије и програми о социјалном уређењу. Добру и благостању могу да поведу само они који поред знања имају срца и љубави према човеку, који мисле на Бога, чувају душу и верују у моралне вредности. За управљање друштвеном заједницом нису довољни положаји, звања и богатства. Па ни стручност није све. Потребни су душевност и знање заједно.

Узалуд је напредак технике када душе опадају. Материјална средства могу бити увек на зло окренута где нема осећања човечности и потребне моралне свести. Модерна техника, поред свих преимућстава које пружа животу, иако скраћује простор и омогућава лакше пословно општење, стварно не зближава људе, ако међу њима нема узајамне љубави и наклоности. Зар не показује то савремени живот? У великим градовима, тим огромним мравињацима које је изградила данашња култура, многи често проживе по читави век под једним кровом непознати један другом. А колико се пута људи возе дугим путем у једном аутоу, или данима и ноћима, при железничкој вожњи, седе заједно у истом купеу, да ни речи не проговоре и разиђу се без поздрава!

Физички близу — душевно остају удаљени. И зар чак у једној породици, рођена браћа, одрасла на истом родитељском огњишту, не остају међусобно туђи и незаинтересовани, кад им недостаје потребне љубави, кад немају моралног осећања које их стварно чини браћом. — Материјалистички на-зори и материјалистичко гледање на живот чине да човек и на своје најближе гледа хладним очима. Сукоби материјалних интереса разједињавају и оне који су у најближем сродству.

Узалуд је доносити и добре законе, када ти закони не налазе одјека у људским душама. „Ви спремате законе, то је добро. Али да ли сте духове спремили?“ — рекао је једном великом миротворцу света (Вилсону), један велики француски државник (Клемансо), када су потписивали уговоре о миру после рата. И примедба није била без основа. Друштво Народа није се показало способно да дадне снагу прописима својих уговора, јер нема у себи духа и јединства оних који га сачињавају. Данас су од седам сила у њему само три присутне, а напустило га је неколико америчких република. У њему је остала, по речима једног познатог Француза (Фросара) „јалова бирократија, која се батрга по гробљу илузија“, а одлуке које доноси, како о Абисинији тако и о Шпанији и Кини, остају још без значаја.

Узалуд се данас позивати и на јавно право, када се оно отворено презире и не осећа смисао за право и правду. У међународним односима света, као и у партиским односима појединих земаља нестаје потребних обзира и поштења. Данас се више не објављују ратови него се наступа препадима. Ратује се без објаве рата. Још горе од тога: воде се најстрашније битке, а дају се изјаве о миру и уверава да се не ратује. Пре-интервенисања у грађанском рату једне земље потписују се споразуми о немешању са унапред смишљеном решеношћу да се безобзирно повреде. Да више зачуди морална огрубелост модернога доба, непознати сумарени мукло и разбојнички нападају и потапају трговачке бродове који плове мирним водама, остављајући их без сретстава за спасавање људства и недужних путника. Све то напомиње нешто теже од суровости гусарских изненађења и варварства давно минулих времена. Људско друштво као да је посрнуло и враћа се натраг негдашњој подивљалости. Друштвена безбедност опада и свет подивљава, јер му је посрнуо морал, лични и породични, сацијални и политички. Макијавелизам поново оживљава и добија нови вид. Међу народима, као и међу групама и појединцима, не поштује се задата реч, не испуњавају се примљене обавезе, не цени човечност; газе се уговори и попире правда. Створена је атмосфера у којој су људи, као некада, курјаци једни дру-

гима. У таквом стању готово је немогуће што радити и урадити за човека, за народ и човечанство.

Ваља се враћати изворима здравога, општечовечанскога, хришћанскога морала. Потребно је извршити поновно оцењивање вредности, успоставити вечне истине и племенита начела живота. Етика треба да добије своје право место и да има одговарајући значај у свима животним односима, те да руководи и упућује човека који ради и гради да допринесе његовом ослобођењу и помогне му наћи потребни циљ и смисао у свему. Јеванђељска мисао показала је која начела да се прихвате, којим путем да се пође и како да се мржња и борба у људском друштву отклоне и замене оним што је позитивно, како да се изгради живот те да буде бољи и савременији. Саможива чулност богатих и моћних је осуђена као највеће зло, а љубав праведних проглашена за најузвишеније начело. Реч Божија осуђује сваки нечовечни социјални ред. Но не класну борбу, не мржњу, него мир и добру вољу у међусобним односима захтева Христов етика. Сви су људи дужни да се ставе у службу општега добра и да подносе слабости једни других, па да свима буде добро. Свако да сарађује и свако да сноси свој део одговорности. Човечност и дужност изнад свега. Морална дисциплина зближује и спаја, и само високи морал може да подигне и обнови људе и народе и да их сроди.

Једино узајамно потпомагање, сарадња, несебичан и складан рад у заједници могу да споје идеале социјалне правде са стварношћу. Мир и срећу људи треба изграђивати пре свега на моралним основама. Ваља стварати духовно благо у човеку, да би се добило друго потребно благо за њега; изградити царство добра у душама, унутра, у нама самима, а остало ће се самим тим дати. Утврђена морална уверења одређују наше поступке и дају им смисао и вредност. Религиозност даје топлину и снагу тим уверењима и чини њихове носиоце човечнијим, социјално бољим, тј. упућује на оно што је опште, вечито и добро. Само такав став и схватања која се темеље на начелима хришћ. етике могу да измире људске супротности, да уклоне сукобе и доведу до могућег уједначавања интереса и разлика. Јеванђељска мисао ослобађа од грубог егоизма, подиже дух и преображава стварност.

**Владан Л. Максимовић**

проф. унив. у пенз.

## Прилози за Етику

### 1. „Морал“ и „Етика“

Свака мисао и реч, осећање и израз, хотење и поступак човечји, једном речју целокупна, како унутрашња тако и спољашња, делатност његова добива значај моралне делатности тек онда кад бива, било од саме личности чија је, било од других лица, *процењивана у смислу добра и зла и кад бива ујављана по тој процени*. Морална делатност назива се морална зато што та процена делатности, честим понављањем, постаје редовна и обична тј. постаје *обичај* било некога појединца било некога друштва и зато што оно управљање делатности, и опет честим понављањем, постаје *навика* било појединца било друштва. А речи *обичај* и *навика* означене су у латинском језику речју *mos moris* од које је начињен латински придев *moralis*. Овај пак пренесен у српски језик као његов придев гласи: *моралан* и *неморалан*; *аморалан* тј. што је изван морала, *доморалан* тј. што је изван морала а претходи му *надморалан* тј. што је изван морала а више је од њега. Од придева моралан начињена је именица *морал* која је опште име за све оно што се односи на моралну делатност човекову.

Морална делатност или морал човеков је врло сложена стварност човечјега живота и зато је за њено изучавање, као и за изучавање осталих стварности, потребна цела једна наука. Та наука о моралу доиста постоји и назива се *Еџика*. Ова реч узета је из грчкога језика у коме речи *ἠθικός* и *ἠθικός* значе оно исто што у латинском језику значе речи *mos* и *moralis*. И тако речи *еџос* и *еџички* и речи *морал* и *моралан*, по своме пореклу, значиле би исто, али се данас у српском језику реч *Еџика* употребљава за науку о моралу а реч *морал* за ону стварност коју изучава та наука. Према томе: *Еџика је наука о моралу*.

### 2. Задатак Етике

Морал је стварност човечјега живота. Први је задатак Етике да, изучавањем те стварности, утврди шта је она тј. *шта је то морал?* Етика ће извршити овај задатак тако што ће, пре свега, дати преглед свих осталих стварности које доиста постоје а допуне су човечјем сазнавању и искуству. Затим ће, упоређујући главне особине тих стварности са главним особинама морала, утврдити у који род стварности спада морал,

које му је место и положај међу њима те утврдити оне врсне његове особине којима се он разликује од њему сродних стварности. Тиме ће се утврдити шта је морал по разлици својој од свих осталих и по разлици његовој од сродних му стварности. Но Етика ће потпуно извршити свој први задатак тек онда кад утврди и то, у каквом односу и вези стоји морал са осталим (и несродним и сродним му) стварностима те какво дејство он врши и може вршити на њих, као и какво дејство она врше и могу вршити на њега.

Кад већ утврди шта је морал или, другим речима, кад утврди шта је *добро* а шта *зло*, будући да су добро и зло оне стварности које чине главну садржину морала и главни циљ моралне делатности, Етика има други задатак да изнесе *разлоге* због којих је добро — добро, а зло — зло тј. има да изнесе разлоге због којих је оправдано чинити добро а неоправдано чинити зло; има да образложи и оправда добро а покаже неоправданост и безразложност зла. Овај свој задатак извршиће Етика на тај начин што ће показати какву вредност и значај у свету стварности имају добро и зло. А да би могла утврдити вредност и значај добра и зла Етика мора претходно дати општу *процену* свих стварности по њиховој вредности и значају, јер без знања вредности свега што постоји немогућно је одредити вредност појединих стварности па ни вредност добра и зла. Права вредност нечега може се утврдити само упоређивањем разних вредности међу собом, при чему једна од њих може бити узета као прва, основна или највиша вредност којом ће мерити све остале вредности. Према томе Етика има да утврди која је вредност од свих могућних вредности прва, основна и највиша да би по њој могла одредити праву вредност и значај морала, добра и зла. Тим самим одређивањем вредности и значаја морала Етика ће и извршити свој други задатак тј. образложити и оправдати добро и показати неоправданост и безразложност зла.

Трећи задатак Етике произилази из чињенице да је морал врло сложена стварност човечјега живота. То значи да је он сложен из неколиких стварности које су његови саставни чиниоци који га чине оним што је. Осим тога, сложеност морала је утолико већа што он стоји у извесној зависности и од таквих стварности које нису његови саставни чиниоци, али су такве да омогућују његово постојање и, према томе, значе претпоставке и услове његова постојања или су такве да редовно стоје с њим у додиру и вези тј. такве стварности без којих но уопште не би био могућан нити би био онакав какав стварно јесте. Саставни чиниоци морала су ове стварности: *свест*, *самосвест*, *воља*, *савест*, *морални суд*, *врлина*, *порок*, *морални закон*, *дужност*, *личност*, *карактер*, *час*. Главне пак стварности које нису саставни чиниоци морала него значе

претпоставке и услове његова постојања јесу: *ошћиви живот*, *Бог*, *слободни свет*, *човечји живот* (телесни, душевни, социјални, духовни), *друштво* и све врсте друштвених заједница. Стварности које нису ни његови саставни чиниоци ни услови његова постојања, али с којима он редовно стоји у непосредном додиру и вези јесу: *философија*, *уметност* и *право*. Све три врсте ових стварности означене су у језику, наведеним овде, именима, а свакоме овоме имену одговара у мишљењу по један појам. Како сви ови појмови означавају или садржај оне стварности која се назива морал или садржај оних стварности које стоје са моралом у каквој било вези и додиру, оне се могу назвати општим именом: *етички појмови*. Трећи задатак Етике јесте у томе да, извршујући прва два своја задатка, у исто време утврди тачно значење етичких појмова, определи њихов смисао и садржину па, према томе, и смисао и садржину и оних стварности које ти појмови означавају у мишљењу. Овај задатак Етике односи се и на многе споредне појмове који означавају најразноврсније садржаје човекове свести а стоје у каквој било вези са моралном делатношћу његовом. Овакви су садржаји свести: тежње, чежње, појуде, страсти, афекти и многи други који се појављују у свести човечјој независно од његове моралне делатности, али могу вршити извештај утицај на њу. Без обзира на то да ли се појављују у свести независно од моралне делатности или се појављују као њена последица или као њен производ они нису без значаја за морал човеков и стога Етика мора и њих изучавати и разјаснити. Без разјашњења и опредељења свих општих и споредних етичких појмова Етика не може у потпуности извршити свој задатак.

Четврти задатак Етике произилази из саме природе човекове делатности. Свака човечја делатност одликује се тиме што се не мора вршити на једини могућан начин, него се, напротив, може вршити на разне начине. Етика има задатак да, на основу утврђених, при решавању прва три своја задатка, сазнања, процени све могуће начине човечје делатности и утврди који је од њих добар а који зао. Има да их процени баш у смислу добра и зла, по њиховој моралној вредности. Кад утврди ваљаност једних и неваљаност других начина делатности, она ће прво поставити као *правила делатности* којих се ваља придржавати у свакој прилици живота а друге поставити као правила делатности које треба свагда избегавати. Кад се сва ова правила, по могућности, сведу, по роду своме и по врсти својој, на неколика општа правила делатности, онда се она називају *начелима делатности*, руководним начелима за живот и рад човеков. Према томе четврти задатак је Етике да постави и образложи руководна начела живота и рада и то, ако је могуће, једно

главно начело а затим и посебна начела делатности. Главно начело има да важи свагда и за сваку делатност човеку, а посебна начела за посебне врсте делатности уколико су ове могуће због посебних особина оне стварности на коју се односи делатност човека.

Извршењем прва три своја задатка Етика задовољава потребу човеку за сазнавањем стварности која се зове морал, без обзира на примену стечених сазнања у животу. При извршењу свога четвртога задатка Етика води рачуна баш о томе како се сазнања о моралу имају примењивати и применити у животу. Зато се Етика, уколико извршује прва три своја задатка, назива *ошћита* или *теоријска* Етика, а уколико извршује свој четврти задатак назива се *посебна* или *примењена* Етика.

Посебни задатак примењене Етике је још и тај да покаже најбоље могуће начине и средства помоћу којих ће човек најлакше моћи спровести у животу она општа и посебна начела живота, остварити их и утврдити у њему, чиме ће остварити смисао свога живота и оправдати га пред самим собом и пред сваким другим судиштем.

### 3. Циљ Етике

Циљ Етике је двоврстан. Први — да задовољи човеку потребу за сазнавањем стварности која се назива морал, да задовољи потребу разјашњења и, по могућности, потребу за стицањем што тачнијих, одређенијих и поузданијих сазнања о моралу. Други — да помоћу таквих сазнања помогне човеку у једном, за човечји живот врло важном, послу. Тај посао је троврстан: 1) сналажење човека у свету стварности; 2) правилно заузимање одређенога основнога става човека према свету и животу; 3) свесно управљање човека својим животом и својом делатношћу.

Потреба сазнавања сваке стварности па и морала дубоко је укоренења у човечјој природи и она се појављује у човеку са таквом силом да човек неодољиво тражи њено задовољење, на што улаже, од раног детињства, огромне напоре. Што је стварност сложенија утолико су потребнији већи напори за њено сазнавање, разјашњење и стицање тачних, одређених и поузданих сазнања о њој. А морал, као што је већ речено, врло је сложена стварност. Сазнавање њено, разјашњење и стицање сазнања о њој сваки појединац започиње изнова. Циљ је Етике да у овоме претешкоме послу помогне појединцу, да му га олакша искористивши искуство о томе свих ранијих поколења, како не би лутао, свагда сасвим изнова почињао и никад не досао, само својим личним напорима, до некога одређенога и поузданог закључка.

Потреба тачнога сналажења човека у свету стварности условљена је множином и разноврсношћу тих стварности. Свет и живот су богати и преизобилни разним стварностима од којих су неке опасне за сам опстанак човеков у свету и животу а неке опет врло погодне за тај опстанак. Због овакве двоструке зависности човека од разних, опасних или погодних за његов опстанак, стварности и због опште сложености света и живота а нарочито због велике сложености и унутрашње скривености морала у души човечјој, сналажење човека у свету не само да је неопходно потребно него је, у исти мах, и врло тешко. Циљ је Етике да помогне човеку да се снађе у свету стварности на најбољи могућан начин.

Потреба заузимања одређенога основнога става човека према свету и животу условљена је могућношћу човеком да делује у свету и животу на разне начине. Да би се у своме деловању и животу могао придржавати једнога одређенога начина и да се не би колебао, прелазећи сваки час од једнога начина на други, потребно је, пре свега, да утврди једну одређену полазну тачку или основу на коју ће се упирати у својој делатности. Како је тек човечја воља она унутрашња сила којом човек производи сваку своју делатност, то и она полазна тачка или основа не може бити ништа друго него извесно расположење воље човека према свету и животу. Такво основно расположење воље човека према свету и животу и јесте онај општи и основни став човеков према свету и животу који му је потребан пре сваке готове делатности. Он је општи став зато што важи као полазна тачка за сваку његову делатност без изузетка, а основни је став зато што важи за сваку делатност као основа са које се човек никада не сме удаљити или, ма у којој врсти делатности, ништа учинити што би стојало у противречју или у супротности са њом. Општи и основни став човеков према свету и животу, једампут свесно и са разлогом заузет, има да остане чврст и непоколебљив кроз цео живот. То значи да основни став као и основно расположење воље човека према свету и животу, узетим као целина, мора доћи до израза у свим врстама човекове делатности, а никада ни једно дело човеково не сме бити у супротности са основним расположењем воље. Циљ је Етике да помогне човеку — што она може учинити само тачним извршењем оних њених задатака о којима је напред речено — да изнађе које је основно расположење воље од разних могућних њених расположења према свету и животу најбоље а које он треба да утврди у себи као чврст и непоколебљив свој основни став. И овај посао је врло тежак. Тражи се за то огромно животно искуство, потребни су познавање природе, суштине и вредности свих стварности у свету и животу, човеково познавање себе сама као носиоца

и извршиоца своје делатности, познавање своје природе, суштине и вредности а нарочито познавање мере и граница и домашаја својих сила помоћу којих делује у свету и животу као и познавање мере и граница оних светских и животних сила уколико оне дејствују на њега и уколико противдејствују његовој делатности или је помажу. Једина наука чији је циљ да помогне човеку у овоме претешкоме послу јесте Етика. Разуме се да она у вези са својим циљем има да искористи главна сазнања и закључке до којих долазе и остале науке, али је она једина наука која поставља себи овај циљ различан од свих других наука. Све науке имају своју вредност и значај за човека, али су вредност и значај Етике за оправдање човекова живота и за правилност његове делатности у свету и животу већи од вредности и значаја ма које друге науке. Јер за човека нема пречега и важнијега питања од овога: *како да живим и како да радим па да мој живот има смисла и оправдања* тј. *да буде онакав какав треба да буде*. А на то најважније, па и најмучније, питање има да одговори — Етика.

Потреба самосталног управљања својега живота извире из могућности човекове да својом делатношћу оствари онакав живот какав он сам себи изабере између разних могућних начина живота. Полазећи од чврсто заузетога става, од основнога расположења своје воље према свету и животу, он почиње деловати управо од једнога *решења* своје воље сагласнога са оним основним расположењем своје воље и од слободне *намере* да својом делатношћу оствари онакав живот који ће бити сагласан са основним његовим ставом. Намера ова је самостално и слободно постављање циља његове делатности. А ова намера и циљ, постављени од човека самостално и слободно, могу бити остварени само слободним располагањем и самосталним управљањем човека својом делатношћу. Ко је свесно поставио себи неки циљ као најбољи, тај ће најбоље моћи и изабрати ону и онакву делатност која води остварењу тога циља и најбоље ће моћи управљати њоме у смеру остварења тога циља који је њему боље познат него икоме другоме. Па не само то. Самостално управљање својим животом јесте једина могућност кроз коју човек може остварити онакав *свој*, уистину *свој*, живот какав је *он сам себи* изабрао као најбољи и то остварити живот за чију оправданост (или неоправданост) *он сам и једини* сноси пуну одговорност и пред собом и пред сваким другим судиштем. Али узимати олако и површно на себе ову одговорност било би врло неразумно па и опасно. За правилно управљање својим животом тражи се не само потпуна зрелост човека, не само у довољној мери развијена личност, него су њега то потребна и многа и поуздана сазнања и то су баш она

сазнања која треба да изнесе Етика са циљем да помогне човеку у врло сложенем и тешком послу управљања својим животом. Тешко је већ упознати себе сама, тешко је свесно управљати ма чиме у свету, а најтеже је самостално управљати самим собом, својим животом. Но ма како да је тешко човек мора учинити све напоре да се оспособи за самостално и правилно управљање својим животом, јер само ако у томе успе, онда ће његов живот имати смисла и оправдања, па ће и на свршетку живота, у час смрти, моћи приступити чиста срца пред лице Божје и кроз смрт, са непомраченом од греха и неокрњеном од зла душом, прећи из овога земаљскога и пролазнога живота у нов облик постојања које је „без бола, без туге и уздаха, живот бесконачан и вечан...“

Архиепископ Нестор  
(Харбин—Манџурија)

## Хришћани Малабарци у Индији

Далеко одавде, у жаркој тропској земљи која је још одавно привлачила пажњу готово целог европског човечанства, у лепој цветној Индији, налази се покрајина Малабара, која у овоме тренутку за нас, православне, има особити смисао и значај.

Стотине хиљада малабарских хришћана Индуса, на челу са својим духовним вођем Католикосом Кир-Василијем и другим првосвештеницима изразили су жељу да се присаједине Православној цркви посредством руског православног епископа.

Доиста је значајно, да је Бог благословио остварење великог историског дела сједињења старих хришћана Индуса са Православном руском црквом у најтеже и најсудбоносије време њеног постојања, када се у Русији свирепогони Православна руска црква, када се безобзирно истребљују свештенство и верни, руше или скрнавље свети храмови, уништавају чудотворне иконе и свете мошти великих Божјих угодника руских.

Ови индуски хришћани потомци су старе цркве коју је основао још апостол Тома када је проповедао Христову веру по свим крајевима Азије, од обала Еуфрата до Источне Индије.

Тамо је, у источном индиском приморју, мученичком смрћу завршио свој напорни и плодотворни живот св. апостол Христов Тома. У близини Мадраса, у граду Мељапуру, и сад се налази гробница у којој је некада био сахрањен св. апостол, место које се и данас користи особитом љубав-

љу и поштовањем од стране становништва. Његове часне мошти доцније су пренесене у град Едесу.

О даљим успесима Христове проповеди у Индији ми знамо мало. Зна се само толико да је на крају II века, старшина александриске катихизичке школе, хришћански филозоф Пантен, ученик апологета Атинагоре, а преко њега и св. апостола Марка, предавши управу над александриском школом своје ученику св. Клименту, 193 године отпутовао у Индију ради мисионарског рада, па је тамо нашао јеврејски препис еванђеља Матејева.

У IV и V веку епископи претставници индуских цркава узели су учешћа на I и III васељенском сабору. На источној обали Персиског залива, у крајевима данашњег Белуџистана, у граду Ревардаширу, основана је у V веку хришћанска митрополитска столица, којој се потчињавало неколико епископа. Има доста основа за претпоставку да су се баш томе митрополиту потчињавале епархије Хришћанске цркве у Индији, јер ни о којим другим митрополитским областима немамо никаквих података.

У VI веку била је основана епископска столица на острву Сокотри, између Индије и абисинског приморја у Африци. Тада су хришћански проповедници долазили чак до Малајског полуострва у циљу да што даље рашире Христову науку.

Заједно с црквом малабарског приморја, све су ове цркве припадале једној огромној црквеној области која је покривала безмало цело азиско копно. Та је црква у стара времена носила назив Црква Истока и потчињавала се Антиошком патријарху.

На III васељенском сабору 431 године, цела та велика црква отпала је од православља и прешла у Несторијев раскол, одржавши посебан сабор у граду Ефесу.

Као што је познато, Несторијанци су били рационалистичка јерес старог доба, која је признавала Христа Спаситеља по природи само човеком, у коме је Божанство само боравило као вода у посуди. Стога су називали Матер Божју не Богородицом, већ Христородицом.

Разноврсна по племенској припадности, та опсежна црква није сва, на целом свом подручју, исповедала заблуде несторијанства. Јамачно да већи део њен никада није суделовао у несторијанској јереси. Живећи међу многобошцима, свесни оне дубоке разлике која их је делила од многобожачког света, Малабарци су се врло слабо умели да разберу у разликама које су постојале међу разноликим хришћанским црквама и сектама. Навикнути на потчињавање канонској власти несторијанског патријарха у Антиохији, они су

стицајем прилика и делили заједничку судбину са несторијевством.

Састављена од многих племена, та је Црква извршила један огроман верски и културни посао. Њени духовни трудебеници ширише Христову науку већим делом међу дивљим и непросвећеним племенима, која цивилизација није ни додирнула.

Но отуђеност Индуске цркве од јединог неисцрпног извора благодати Православља лишавала ју је чврсте подлоге, и у току последњих векова запажа се како се једна за другом гасе несторијанске цркве у Азији, а мрак многобоштва поново захвата велики део тамошњег света.

Малабарци су се потчињавали власти несторијанског патријарха до половине XV века, јер су им тада несторијанци били најближи суседи у хришћанском свету.

У XV веку је несторијанство пало и Малабарци су изгубили и последње везе са осталим хришћанским светом. Баш у то време почињу велика открића која постиже храбри Португалац Васко ди Гама, који проналази морски пут у Индију околу Африке, и у северном делу малабарског приморја, граду Калкути, допловили су бродови Португалаца.

Овим догађајем откривају се нове странице у животу Индије уопште и Малабараца посебно. Малабарски хришћани били су приморани да ступе у тесне узајамне односе са западним хришћанским светом, поглавито римокатоличким. Верни своје начелу да признају браћом све хришћане без разлике вероисповести, Малабари су дочекали Португалце и с њима Васка ди Гаму као браћу у Христу. Но ускоро после првих сусрета, пошто су се Португалци задржали на југозападној обали Индије, Малабарци су имали прилике да се и разочарају.

Папа Павле III основао је 1534 г. португалску епископску столицу у граду Гоа, на малабарској обали. Папе су тежиле да овој новооснованој епископској столицу, коју су заузимали епископи Португалци, потчине стару Малабарску цркву чији је постанак везан за проповед св. апостола Томе. Такве папске тежње изазвале су код малабарских хришћана очито незадовољство, особито стога што је Рим, преко својих претставника, предузимао мере да постепено заузме све малабарске епископске столице, а у малабарским црквама замењивали су стару сирску литургију латинском.

Ови покушаји су изазвали велико огорчење међу малабарским хришћанима. Црквеном незадовољству придружило се нерасположење против португалског управника града Гоа, који је дозвољавао да се месно становништво притешњава и гони. Најзад, рат између Португалаца и Холанђана ослабио је у очима Малабараца престиж Европљана и 1653 год.

велика већина Малабараца прогласила је своје потпуно отцепљење од црквене заједнице с Римом, с којим су се они налазили у унији у току нешто више од 150 година, од 1498 до 1653 г. Духовни вођ ове групе Малабараца која се одвојила од Рима бејаше архиђакон Тома Парамбил. Католици су још унапред припремили мере да код одвојених Малабараца не буде ниједног епископа. Тада је Тома Парамбил енергично тражио епископа који би могао стати на чело цркве. Католици су се одрекли да посвете епископа за цркву која је од њих отпала, премда се Тома Парамбил обраћао и њима са тако наивном молбом. Несторијанска црква којој су Малабарци припадали до сједињења с Римом налазила се у распаду, Православна црква, која је тада једним делом била под ропством Турака, а другим делом, у Русији, преживљавала је метежно време и почетак раскола, била је доста далеко, па су се Малабарци стога обратили сирској монофизитској цркви, званој Јаковитској, да им посвети потребног им првосвештеника.

Као што је познато, монофизити су се одвојили од Православне цркве двадесет година после несторијеваца, 451 године, на IV васељенском сабору. Њихово учење пориче човечанску природу у Христу Спаситељу, признавајући Га само Богом. Стога су у догматском погледу монофизити крајност супротна несторијевцима који су Христа признавали само човеком. Па ипак, не разбирајући се много у богословским питањима, Малабарци су се обратили баш монофизитима ради посвећења потребног им епископа.

Наравно, никакву кривицу Малабарци не носе у питању монофизитских заблуда, као што нису били криви ни за несторијанске заблуде, тим пре што код већине монофизита, онда када су им се Малабарци придружили, није било никаквих јеретичких заблуда у верском учењу. Таквих заблуда још мање је било код Малабараца, који су свагда били далеко од разних богословских спорова и спорних мишљења.

1665 г. јаковитски митрополит Григорије дође у Малабару и посвети Тому Парамбила за епископа, поставивши га за малабарског митрополита. Заједнички су настојали да уведу у Малабарску цркву антиохиски обред са сирским богослужбеним језиком. И отада почиње, одвојен од осталог хришћанског света, живот Малабарске цркве који тамо постоји и данас.

Енглеско заузимање Индије слабо је изменило живот малабарских хришћана. Тек средином XIX в., 1861 г., под утицајем све јаче протестантске пропаганде у Индији, од Малабарске цркве одвојила се група од 150.000 људи, која је основала такозвану заједницу св. Томе са чисто протестантским традицијама. Они одричу поштовање Божје Ма-

тере, поштовање светих, молитве за умрле, те су, уствари, потпуни протестанти.

Од средине прошлога века почеле су у индуске масе допирати вести о далекој на северу великој Русији у којој се Индија свагда са дубоким симпатијама помињала. На симпатије руског народа Индуси су увек одговарали племенито и са пуно душевности. Када су после несрећног свршетка руске националне борбе многе руске избеглице допрле и у Индију, Индуси су их дочекали с топлим симпатијама и предусретљивошћу. Нарочито су их с љубављу дочекали индуски хришћани који своју цркву називају православном. 1931 г. међу Малабарце је приспео руски православни свештеник јеромонах Андроник. Загрејан мисионарским прегнућем, он је дошао у Индију да ојача у тој земљи светлост Христове вере, пошто јој је претила опасност да зачме у многобоштву. Дуго не размишљајући, он одлучи да се у свом мисионарском раду ослони на већ постојећу индуску Малабарску цркву. Јеромонах Андроник неуморно ради на мисионарском пољу заједно са малабарским свештеницима. По казивању преосвећеног епископа Димитрија, после једне успешне беседе и разговора о Христовој науци, о. Андроник је, заједно са једним малабарским свештеником, крстио више од 500 многобожаца.

Но и поред таквих тесних односа и тако присних унутарњих веза, потпуног јединства између о. Андроника и Малабараца ипак не може да буде, јер Малабарска црква није сједињена са Православном црквом, налазећи се званично у разједињењу са православљем. Све доскора ту су разједињеност Малабарци врло слабо осећали. И сувише удаљени од осталог хришћанског света, они нису ни осећали потребу да буду с њим у јединству.

Али пре 7—8 година Малабарци поново осетише снажан притисак римокатоличке пропаганде. 20 септембра 1930 два епископа, између шест архијереја Малабаре, прешли су у католициштво, превевши на своје име већи део црквене имовине и повукавши за собом око 5000 верника. Малабарска црква је, затим, осетила преку потребу да се у својој борби ослони на јачи духовни ауторитет и центар изван својих ужих граница, како би се успешније могла одбранити од римокатоличног утицаја. Васељености римокатолика, коју они упорно истичу, Малабарци су морали противпоставити тако исто црквену васељеност, а таквом располаже наша света, саборна и апостолска Црква. Зато су се према њој и окренули погледи малабарских хришћана. Проповеднички рад о. Андроника и његов високи духовни углед стечен монашким животом и мисионарским подвизима, помогли су

отпочетом покрету, а одавно гајена љубав према Русији и Русима припремила је погодно тле за успех тога покрета.

1934 г., поглавица Малабарске цркве митрополит Василије походио је ради црквених послова Јерусалим и затражио тамо помоћ за црквене послове у Малабари. „Од Сиона ће изићи закон и реч Господња од Јерусалима”, каже стари пророк. Стога је и за Малабарце, као и за све остале хришћане, имао значаја глас Јерусалимске цркве. На митрополита Василију и његове пратиоце, свештенике Тому и Захарија, особито је снажан утисак учинила свечана служба у храму Гроба Господњег.

Срдачан сусрет у Јерусалиму митрополита Василија са руским митрополитом Анастасијем још већма је појачао у митрополиту Василију поштовање према Руској православној цркви и тежњу да се његова црква придружи православљу, и то посредством руског епископа.

Повративши се у Траванкор, митрополит Василије се договори са својим сарадницима, епископима Григоријем, Северијаном и Филоксеносом, а тако исто и са најистакнутијим претставницима свештенства, те 1935 г. пошаље митрополиту Анастасију писмо, изјавивши жељу да се Малабарска црква присаједини Православној цркви, пошто се како код Малабараца, тако и код православних, сачувала чиста православна Христова вера и једно, првобитно и заједничко црквено предање.

Владика Анастасије је, затим, затражио од Малабараца да писмено изложе своје учење. На то они сазову сабор на коме су изложили начела своје вероисповести и поново одлуче да дођу у додир са Православном црквом, како би се остварила заједница вере и цркве. Сабор заграничне Руске православне цркве, у јесен 1935 г., наложио је епископу хајларском Димитрију, да при повратку на Далеки Исток сврати у Индију и тачно се обавести о православном карактеру вере Малабараца, као и да утврди уколико су припремљени услови за сједињење њено са Православном црквом. Што је епископ Димитрије успео да изврши свој тешки задатак, треба захвалити помоћи Српске православне цркве на челу тада са блаженопочившим патријархом Варнавом, који је дубоко схватио значај будућег присаједињења индуских хришћана православљу.

Располажући потребним средствима добивеним од Српске цркве, епископ Димитрије је успео да у друштву са малабарским епископима обиђе целу покрајину, обавештавајући тамошње свештенство и народ о савременом стању Православне цркве и о потреби да се малабарски хришћани придруже нашој цркви. Том приликом се епископ Димитрије уверио, колико је дубок духовни живот и жарка и предана

љубав Малабараца према св. Цркви. Пролазећи колским путевима кроз густе тропске дунгле, у чијим се сенкама крију разбацана малабарска села, епископ Димитрије је запазио како по шумским стазама хитају у своје сеоске цркве читаве гомиле Малабараца. И када је владика Димитрије, заједно са католикосом и о. Андроником, прилазио каквој цркви забаченој у прашуми, сретао је читаве хиљаде хришћана Малабараца примитивно одевених, у примитивним условима живота, који су били у стању да са напрегнутом пажњом и духовном бистрином слушају руског епископа и свога прво-свештеника, који су им говорили о великој страдалничкој Руској цркви и потреби да Малабарска црква буде с њом у заједници.

Малабарци веома воле духовне разговоре, састанке и зборове на којима се претресају верска и црквена питања. Такви разговори су најподесније средство за ширење хришћанства међу Индусима многобошцима.

Са тако привлачним својствима духовног карактера Малабараца сретао сам се када сам 1933 и 1934 г. путовао из Шангаја око Индије у Европу и натраг, којом сам се приликом на пароброду упознао са сапутницима Малабарцима. Малабарски студенти политехнике, светски образовани, препознали су у мени и у моме сапутнику архимандриту Натанаилу православне свештенике, не остављајући нас ни за тренутак и све време разговарајући с нама о верским и црквеним питањима, у чему су показали широко познавање и велико духовно интересовање за хришћанство.

Пошто се упознао с црквеним животом Малабараца, епископ Димитрије поднео је опширан извештај Синоду Руске заграничне цркве и нагласио је да нема никаквих озбиљних сметњи да се малабарски хришћани сједине са Православном црквом.

Пре годину дана, у зиму 1936/37, Малабарце је посетио високопреосвећени митрополит загребачки Доситеј. С пристанком митрополита Евлогија (у Паризу), коме се дотад потчињавао јеромонах Андроник, овај је трудбеник прешао под управу Српске цркве, па га је митрополит Доситеј унапредио у звање архимандрита.

Митрополит Доситеј је обишао цело Малабарско приморје, држећи проповеди и беседе о потреби слоге и јединства са Православном црквом. Владика Доситеј уверава да је приликом својих путовања по Индији наилазио на дубоку љубав тамошњег становништва према Русији и Руској цркви. Довољно је било да у својим говорима помене Руску цркву и околност да су Српска и Руска црква у духовној за-

једници и претстављају једну целину, па да осећање искреног поштовања и љубави обузме све слушаоце.

У пролеће 1937 г. високопреосвећени митрополит Анастасије предложио ми је да отпутујем у Индију и уредим мисионарски рад. У исто време је Синод Руске заграничне цркве упутио у Индију, у Малабару, Дела свих св. васељенских сабора, преведена на енглески језик који је доста распрострањен у Индији. Епископи, свештенство и претставници световњака у Малабарској цркви сада проучавају Дела, јер је признање свих седам васељенских сабора главни услов за будуће сједињење Малабараца са Православном црквом.

Широки и необухватни видици откривају се у Индији за један светао и спасоносан мисионарски посао. Но у вези с тим нису мале ни тешкоће. Високопреосвећени Доситеј причао нам је у каквим се дивљим, примитивним и опасним приликама врши мисионарска служба међу Малабарцима. Једнога јутра, налазећи се сâм у цркви, митрополит Доситеј је приметио како се једна икона на иконостасу покреће. Када се пажљивије загледао, приметио је како иза иконе излази огромна отровна змија кобра. Змија се после тога сакрила. Када је дошао у цркву јеромонах Андроник, икона се поново покретала, на што је митрополит обратио пажњу о. Андронику. Овај се спрва чудио, али је убрзо и сâм видео како огромна змија пузи иза иконе. Недавно је о. Андроник писао митрополиту Доситеју како се змија поново појавила и ујела једног суседа Индуса који је умро.

Тежак и претекљак је посао око стварања основа православне мисије у Малабари. Оскудица у сретствима, одсуство најпотребнијих могућности, ма какве поуздане помоћи, као и потребних спремних радника увелико сметају нашем заједничком православном успеху у Индији. Само једнодушна, активна и обилата потпора целог православног света може да обезбеди успешан рад наше мисије онамо. Што је најважније, из властитог искуства знамо како је тешко руским избеглицама, у времену њихове националне невоље, добити право на боравак у туђим земљама. Први проповедници хришћанства, проносећи мисао о Христу с краја на крај света, нису бар знали за сметње ове врсте. Но велика је и прека потреба да се ојача православна мисија у Индији и да се отклоне сметње њеном успеху.

1935 г., на скупштини парија у Траванкору, паријевски вођи изразили су жељу да малабарске парије приме хришћанство баш од Малабарске цркве као народне индуске верске заједнице. Таквих парија само Траванкор броји до 800 хиљада људи. Ето, како је богато поље мисионарског рада у Индији. А не треба заборавити да Малабарци живе душом и интересују се духовним питањима дубље и више него Ев-

ропљани. Ретко се када, као у овој прилици у Индији, показала тачном Тертулијанова мисао, коју су тако волели стари црквени оци, да је човечја душа по својој природи хришћанска. Када светлост Христова продре у ове душе, оне горе јаким ватром.

Један млади Индус примио је хришћанство, оженио се хришћанком и настанио у свом селу у коме су сви остали сељани били многобошци. Озлојеђени његовим преласком у хришћанство, сељаци га почну прогањати. У почетку су му забранили да узима воду из сеоског бунара, уверени — како су говорили — да ће хришћанска рука загадити воду; затим су га ометали да у сеоском дућану купује пиринач и друге намирнице. Хришћанин и његова жена били су приморани да иду далеко у суседно село ради воде и пиринча. Тако су се патили неколико година. Гонећи и даље хришћанина, огорчени многобошци бацали су камење на његову колибу коју су најзад запалили. При првом покушају паљевине хришћанска породица је једва успела да предухитри злочин и угаси пожар. Но када се ноћу пожар поновио, хришћанин је са својом женом и децом побегао из запаљене колибе која је заједно са целим иметком изгорела до тла. Бескућна породица разболи се од опасне индиске грознице. Старије дете, петогодишњи малишан, умре. Када су хришћанин страдалник и његов млађи син оздравили, па су им једноверници хришћани предложили да се породица настани у другом селу, погорелац је, побуђен уистину ревношћу првих хришћана, одговорио: „Не, ја ћу се опет вратити у своје село, па макар и даље страдао, јер страдати и умрети за Христа јесте велика радост.“ Првих дана по његову повратку у село, један од његових најжешћих непријатеља многобожаца примио је хришћанство, побеђен чврстоћом, неустрашивошћу и снагом вере овога човека, а кроз десет година после тога цело село је прешло у хришћанство.

У Индији у хришћанске школе ступају и деца из многобожачких породица. У додиру са хришћанском децом многа многобожачка деца упознају се са Христовом науком, па се код њих запажа и наклоност према Христовој вери. Али зато ту децу код кућа чека строга казна многобожачких родитеља и рођака. Једна од таквих је била мала Индускиња, ученица хришћанске школе, која се једном разболи, те неколико дана није долазила у школу. Васпитачици хришћанки, која се бринула о болесној девојцици Намби (што значи Нада), казали су да ученица болује од грознице и да у бунилу стално говори: „Може ли се, може ли се?“ Када је Намби оздравила и наставила похађање школе, запитала је васпитачицу хришћанку: „Може ли се молити Богу лежећи?“ Учитељица се зачудила: „Зашто лежећи; зар није

боље молити се стојећи или клечећи?" „А ја сам се молила клечећи”, додала је Намби, „но кад ме је отац спазио да се молим хришћански, почео ме је тући. Зато сам се за време болести молила лежећи у постељи, па не знам смем ли то да чиним. Реците — смем ли?” Дирнута до суза, учитељица је малој Намби казала да Христос прима сваку молитву која Му се од срца приноси.

А каква је снага молитве, потврђују примери из хришћанског живота у Индији. Једном су хришћански мисионари дошли у једно село и читали и тумачили еванђеље. Пошто нико није знао језик тога села, а Св. Писмо није било преведено на тај језик, то је један мисионар читао еванђеље на малабарском језику, док је други мисионар преводио на језик овог дивљег племена. Чувши из еванђеља како је Христос чудом исцелио ослабљеног, Индуси су пред мисионаре донели једну тешко болесну жену са искривљеним лицем, која је била изгубила и моћ говора. Жена је боловала од кочења тела. Када су је донели дивљаци су рекли: „Замолите нашега Бога да исцели ову болесну жену, као што је исцелио оног болесника, о коме сте малочас причали.” „Можемо ли се и ми о томе молити?” запитао је мисионаре старији Индус. „Зашто не?” одговорио је његов помоћник. „Па Христос је то обећао у еванђељу.” И они су се дуго молили. Четири дана мисионари остадоше у том селу, молећи се од свега срца, заједно са сељацима, за оздрављење измучене жене. Већ другога дана они приметеше како се код болеснице запажа извесна промена на боље. Тело је оживљавало и почело је да се покреће, најзад су јој се и уста отворила. После тог догађаја већи део становника тога села прешао је у хришћанство.

Када је отпочео светски рат и енглеска влада мобилизовала Индусе, могло се са бојазни претпоставити да ће њихов непосредан додир са европским животом, који је само по називу хришћански а верски постао је готово немоћан, имати и штете по њихово верско расположење и моралну осетљивост. Но упркос таквим очекивањима, по повратку са европских ратишта у домовину број оних који су примили хришћанство није се умањио, већ се напротив повећао. Индуси су говорили да су у Европи стекли утисак, да међу Европљанима има много нехришћана и да ови, као и Индуси многобошци, умеју да живе, али не умеју да умру, јер умрати умеју само хришћани.

Незнани су путеви Божјег Промисла, и ко зна да није Бог ову земљу, која је и у дуготрајном мраку многобоштва сачувала своју чисту и високу душу, једну истинске вере и правде Христове, предодредио да морално препороди човечанство, које је изневерило Христа и заборавило на оно нај-

потребније, заплевши се међу замршеним концима неразрешивих противречности. Зато не треба да будемо равнодушни према судбини народа који је духовно ванредно надарен и тако близак руском народу по свом духовном расположењу. А и његов историски удес није мање несрећан од удеса руског народа. У једном дубљем и трајнијем смислу међу нама, Русима и Индусима, постоји и нека духовна сродност. Ко је видео слику Рабиндраната Тагоре могао је запазити да овај знаменити индуски мислилац и песник има много сличности са руским православним филозофом Владимиром Соловјовом. Познати филозоф — путник, Георг Кајзерлинг, казује да га је гомила богомољаца на реци Гангу потсећала на такву исту гомилу богомољаца у Тројице — Сергијевој лаври крај Москве.

Стога је дубоко истинит један савремени зналац Индије који пише: „Идеал далеке будућности био би — надати се да ће се у хришћанство обратити цела Индија, а кад би се то десило, то би Индија понајпре примила православље.” У то ми верујемо дубоко и несумњиво.

Велимир Петковић, проф.

## Декарт

(поводом 300-годишњице)

Навршила су се три столећа од појаве капиталног дела славног француског филозофа Декарта. **Расправа о методи** (*Discours de la méthode*) доживела је тристагодишњицу свога постанка са импозантном прославом француског генија. У целом културном свету ова је прослава изазвала интересовање и признање у свим научним круговима. Још једном више, слава овог француског генија засјала је новим сјајем и указала на нове путеве и стремљења филозофске мисли за напредак и препород човечанства.

Декарта с правом називају оцем савремене филозофије и нових наука. Ако погледамо на историски развитак човечанске мисли, видећемо да је редак дух који је оставио тако дубоке трагове и трајан утицај као Декарт у погледу својих филозофских принципа, примењених готово у свим научним системама. Са његовом појавом обнављају се многе научне доктрине и појављују се нове научне тежње. Људски дух се ослобађа незнања и излази из заосталости средњег века победом нових идеја, нових истина. Декарт није намеравао да својим гледиштем створи покрет. Он је само створио нов

ред ствари и истакао нове смернице, учинивши филозофску мисао поузданијом и постојанијом. Поред Коперника, Кеплера и Галилеја, Декарт је нов дух чији плодови постају основ новим научним достигнућима. Порекло тог новог мисаоног покрета уско је везано са савременом цивилизацијом, која је добрим делом картезијанског карактера.

Овај нови полет мисли створио се преко хришћанства. Неприметним утицајем религије извршена је промена која се осетно дотакла људске душе. Везивањем разума за Божанство, средиште вечитих истина, створио се нов поредак. Људски дух се ослобађа схоластике и притиска феудалне мисли и из чисто верског прелази се сада на научно хришћанско разматрање које ствара нов дух. На челу са Декартом изводи се читав преврат у науци. То му је и донело славу од једних и, обрнуто, проклетство од других. Као хришћанин и као претставник нових истина смело је доказивао и бранио своје учење. Настојавао је и успео је да све научне истине повеже у филозофију и да филозофију веже за религију. „Иако је његова филозофија револуционарног карактера, ипак сам се Декарт веома чувао да не дође у конфликт са црквом, и био је, и то не из лицемерства, уверени католик, мислећи да својим учењем не иде на то да негира хришћанске догме, него да их разумом утврди“.<sup>1)</sup>

Рођен 31 марта 1596 у Ла Хаје-у, у Турени, у северној Француској, Декарт је измалена показивао склоности ка размишљању, те су га и у кући често називали **малим филозофом**. Школу је учио у Ла Флешу, код Језуита, као и Волтер, па се тиме хвалио и поносио доцније, јер је ту доста научио. Ту је студирао књижевност. Како га то није много одушевљавало, он се убрзо одаје чистој науци и размишљању и зажели да студира „велику књигу што се зове свет“. Стога користи своје младе године у путовању, посматрању и посећивању људи разних ђуди и положаја, да би стекао што више искуства и да би могао размишљати о многим корисним стварима. У тој слободној школи живота формирао се Декарт као човек и као научник.

После Париза он одлази на имања својих познаника и пријатеља велепоседника, ради размишљања. Затим одлази у Холандију, Баварску, Моравску, Шлеску и Холштајн, где проводи време као племић и као војник. Заузет својим математичким размишљањима, он се на том путу среће са многим научницима свога доба. После обилази Алпе, Тирол, неко време се задржава у Венецији и Риму, па се преко Тоскане понова враћа у Француску где му је прва брига била да прода своје имање како би постао независан.

1) Др. Б. Петронијевић: Историја новије филозофије, Б. 1922, 103.

У то време он је већ уживао извешан глас научника и мислиоца, ма да још није био објавио своје списе. Да би у својој раду био усамљен и слободан, повлачи се из Париза и одлази у Холандију како би се потпуније одао својој филозофској мисији. У Холандији је провео двадесет година. Отуда потичу његови најбољи списи. Преко тих списа Европа се научила мислити, а наука је стекла свој нови облик.

Живот Декартов је историја његове мисли. Његов боравак у Холандији, проведен у филозофским размишљањима, где је он имао прилике да доста искуси и времена да о многим стварима размишља, довели су га до нових открића. У више махова Декарта су нападали. Био је оптужен од стране професора — протестантских богослова да је атеист, па чак и његов приватан живот није био у довољној мери поштован. То му је и дало повода да објави неколико апологија, које су му донеле славу и којима је своје противнике потпуно бацио у заборав.

Његово дело **Расправа о методи** било је објављено 1637 и њиме је обележен нов датум у историји филозофије. Вредност овога дела одмах је била правилно оцењена. Босие је сматрао да је то највећа творевина века. Њиме је Декарт показао сву своју природност, снагу, дух, дубину и проницљивост свога генија. Дубоко осетивши своје време, желео је да човечанству пружи оно за чим је оно свакако одавно тежило. Он се јавља у право време, у тренутку обнове научних схватања. Његова је слава самим тим увеличана, јер је он био и први борац за нова научна схватања.

Својим новим погледом на филозофију и физику он је уздрмао многе школе и оборио многе заблуде које су дотле владале у научном свету. Његова метода налази примене у свим научним областима. „Онај који пажљиво прати моју мисао, вели он, видеће да се ја служим једино простом математиком, али да излажем други метод у коме је она више оквир него основа. Зацело, она треба да садржи прве основе сазнања људског разума и да потпомогне да се из сваког предмета извуку истине које он садржи.“

Према Декарту постоји само једна наука, јер је и схватање једно. Јединство науке које има своју основу у јединству духа намеће јединство и универзалност методе.

**Истина је само оно што је очигледно** (прво правило). Наука треба да буде систем јасних и развојних познавања.

По Декарту постоје два реда сазнања: апсолутна и релативна. Главна способност сваког бића које мисли јесте разум. Животиње се могу сматрати као машине (Расправа, 6 део). Али људско биће не може се замислити без разума. Његова мисао му доказује његово постојање. *Je pense, donc je suis.* — Мислим, дакле постојим.

На овој способности, разуму, заснива се наука. Она нас једино води правим путем, јер истине које нам она износи носе на себи одлику **очигледности**.

Друго правило Декартове методе јесте да се изделе сви проблеми на што мање делове, како би се што боље испитали и решили.

Треће правило састоји се у томе да се мисли поставе по реду, почињући од најпростијих предмета, да би се поступно уздигле, као по степеницама, до најсложенијих са знања.

Последње правило састоји се у рашчлањавању и општем прегледу свега, да се случајно нешто није поткрало (Расправа о методи, 2-ги део).

1641 јавља се нова Декартова расправа: **Размишљање о постојању душе и Бога<sup>2)</sup>**. Ово је дело, као и оно пређашње, спрва било писано на латинском језику, а било је намењено научницима и посвећено Сорбони. Овим списом Декарт је пружио хришћанској религији бесмртни споменик нове науке која је проистацала из хришћанства. Иако је Сорбона с резервом примила ово дело, Декартове присталице су доказивале да је он Богом био послан да спречи безверје. На ова размишљања дате су многе **Опаске** научника, као и Декартови **Одговори** (Париз 1641). Многи су из просте сујете и личне зависти желели да му оспоре научну славу.

Декарт сумња у чула, у могућност да се преко њих позна истина. Нас су чула варала, а може бити да нас она стално varaју. Најбољи духови чине паралогизме; ко нам јамчи тачност нашег расуђивања? Претставе сна су илузорне; камо доказа да и оне у будном стању нису то исто? Je doute, donc je pense, je suis. — Сумњам, дакле мислим, ја постојим. Свестан сам тога да сам ствар која мисли и ништа више, а оно што ме чини сигурним у тој истини, то је јасна веза мисли и постојање моје свести.

Мисао о Богу намеће потребно постојање Божанства. Постојање се подразумева самом идејом о Богу. Постојање Бога за дух је последица његове дефиниције. Док друге идеје садрже само могућно постојање, анализа открива у идеји о Богу потребно постојање.

Бог је вечно, бескрајно, свезнајуће и свемогуће суштаство и савршен узрок свега што постоји. — Како бих ја постојао без постојања Бога? Ја, који мислим на савршенство а несавршен сам, не постојим сам по себи, јер ако бих себи дао живот, могао бих дати и савршенство кога сам свестан.

Бог је апсолутно добро и савршено биће. Као што

2) Meditationes de prima philosophia...

хришћанско богословље учи, Бог је **чист дух**. „Јединство, простота и нераздвојност свих ствари које су у Богу јесу главна савршенства која ја схватам да постоје у њему.”

За Декарта Бог је **апсолутна слобода**. Ништа, чак ни његов разум, не може управљати нити ограничити његову вољу. Истинито и лажно, добро и зло, постоје јер је Он тако хтео. „Метафизичке истине, које ми називамо вечним, поставио је Бог”... Одржавање и стварање разликују се једино у погледу наше мисли. Божанска непроменљивост је први принцип картезијанске физике.

Истинитост Бога је исто тако сигурна као и његова непромењљивост.

У својим **Принципима филозофије** (Principia philosophiae, Amsterdam 1644, франц. превод 1647), такође на латинском језику, Декарт је изнео цео систем своје филозофије и физике. Човек и Бог, поредак у свету, небеса, земља, елементи, све је ту заступљено. Многи од тих изнетих принципа и данас су признати у свету. **Принципи** су били посвећени кнегињи Јелисавети, ћерци Фридриха V, краља Чешке, вредној и разборитој ученици његових нових доктрина. Са њом је Декарт имао занимљиве разговоре и водио је интересантну преписку о моралу. Последње његово дело јесте о **Страстима душе** (Les passions de l'âme, Amst. 1650), дело пуно разноврсних запажања.

Када је свет очекивао да ће Декарт дати још, он је био позван од стране француског амбасадора на шведском двору, Шаниа, да буде поред шведске краљице Христине. Он оде у Шведску и тамо је поучавао у филозофији ову младу и лепу краљицу од 5 часова изјутра, по зими и невремену. После четири месеца он прозебе и умре од запаљења плућа. „Иди душо, говорио је он пред смрт, одавно си затворена; дошао је час да се ослободиш затвора; страдај али храбро и весело поднеси што ћеш бити одвојена од твога тела.” Декарт је умро 11 фебруара 1650 године, у 54 години.

Своје последње часове дочекао је као добар хришћанин. Цео његов живот, његови списи, као и сведочанства његових интимних пријатеља, доказују његову верску одаћност, ма да су му противници чинили многе неправде које он није заслужио. То му је признала и сама краљица Катарина, која каже да је прешла из протестантизма у католичанство, захваљујући једино Декарту који ју је просветио.

„Декарт, вели Босие у својим **Писмима**, увек се бојао да буде запажен од Цркве, и у томе је понекад и претеривао.” Може се рећи да је Декарт и овде имао своју политику. То је и довело дотле да је на једној конгрегацији био осуђен као Галилеј. Језуити, који су били свемоћни тада у Риму, били су се дигли против доктрина свога бившег уче-

ника и против картезијанства организовали су гођење. — Али црква је ипак у њему признала оно што је најпобожније и што је засновано на науци, а исто тако и Пор Ројал, Ораториј и Бенедиктинци.

После Декартове смрти, његови пријатељи настављају да издају његова посмртна дела: **О музици, О човеку, О свету, Писма, Упути, Механика, Истраживање истине путем природног знања, Прве мисли о генерацији живих бића, Изводи из рукописа** и др.

Требало је да прође осамнаест година па да се Декартови посмртни остаци пренесу у Француску и сахране у Сен Жермен де Пре, јер су језуити од тога правили велико питање.

Декартов утицај на науку, филозофију и књижевност био је огроман. Његове доктрине и утицај називају се општим именом: **картезијанство** и **картезијанске школе**. Он је имао следбеника, ученика и подражавалаца, а многи чувени писци допуњавали су и исправљали његове мисли и мишљења у погледу истина. Може се слободно рећи да је картезијанство створило савремену науку. Филозофија, богословље, математика, физика, књижевност развијаху се под утицајем Декартовог система. У XVII и XVIII веку научници су водили борбе око сваког његовог мишљења. Али, најзад, и противници су пристајали уз Декарта. „Декарт нас је научио да не поштујемо мишљења античких филозофа, говорио је неки Варињон. Научио нас је исто тако да не поштујемо ни његово мишљење, показујући нам да у наукама постоји једино истина која је достојна нашег поштовања.”

Декарт је на свој век извршио значајан утицај. Босие, Арнод, Малбранш, Лајбниц, Њутн, Паскал, Лок и неки мање познати носе на себи обележје Декартовог генија, као што свет на себи носи обележје Свевисњегга.

У филозофији Декарта су упоређивали са Сократом, јер и он, као и Сократ, није имао утврђен и јединствен систем у филозофији. Као што је било великих и малих Сократових школа, исто је тако било и картезијанских великих и малих школа.

Декарт није створио филозофију, јер је она са Сократом и Платоном већ постојала, али се у њу сав унео и са истинама које је ту нашао упознао је свет. Он истиче мисао јасније и силније но икада пре тога; ослобађа је предрасуда, заблуда и лечи је од таште охолости лажне ерудиције. Лек је његова вечита **филозофска** и **методска** сумња, племенита, ослободилачка, инспирисана једино љубављу према истини.

Својим ставом „Cogito ergo sum” Декарт је желео да потврди спиритуалистичко постојање људскога духа; тиме

је хтео да га веже за Бога и да га у исто време разликује од тела. То је и био циљ његових **Медитација**. Ми видимо да се он зауставља тек пошто је дошао до сазнања о по-сматрању „савршеног Бога”, извора вечитих лепота и сјаја.

Бавећи се и другим студијама, Декарт није стигао да потпуно расветли овај метафизички проблем. У његовим доказима има нешто што потсећа на схоластику. Отуда је и настала извесна забуна код његових ученика. Босие и Лајбниц ишли су за Платоновим тенденцијама. Опште идеје које сачињавају душу уздижу се над општим идејама које претстављају Бога и изграђују два реда идеја за формирање мисли, који зависе један од другог. Нарочито Лајбниц дао је овој теорији идеја особиту тачност и јасност. Могло би се рећи да је он допунио Декарта. За њим су дошли Малбранш и Спиноза, као пантеисте, а потом Лок, који је извор мисли видео у сензацији, а не у духу. Све те велике и мале школе довеле су нас до савремене филозофије.

Декарту се замера да није поставио довољно јасне односе између физичког и душевног. Активност душе он је познао само у вољи. У телу је видео чист простор, без икакве сопствене моћи. Биљке и животиње по њему су само непомичне машине. Због тога су његове теорије доцније допуњаване и исправљане од стране Малбранша и Лајбница. Но, ипак, Декарт је телу придавао органске функције душе и први је нанео удар анимизму, ма да се задржао на функцијама сензација, сматрајући их као највишу манифестацију.

Један савремени научник примећује да Декарт, Режи, Арно не испитују узроке првога греха, док Лок види као његову последицу смрт тела. Спиноза уопште не признаје тај грех. Малбранш у њему не само што види последицу незнања и лукавства, већ и потребу за усавршавање света, као и за његово стварање, прокреацију Бога који ствара човека да би га оплеменио са оваплоћењем вечите Божје Речи, оваплоћењем које је дошло с првим грехом. Босие, Фенелон, Лајбниц и Паскал уздижу ове заблуде и не замењају ништа картезијанцима.

И ако Малбранш расправља ово питање оптимистички и филозофски, он пада у исто време у пелагијанизам и јансенизам и Босие, Фенелон и Лајбниц га поправљају.

Под утицајем ових мислилаца, картезијанска филозофија постаје изразито хришћанска и у исто време рационалистичка. Разум и вера срећно су повезани, док су код бл. Августина често били раздвајани. Основна истина о првом греху тако јасно схваћена и очувана у традицијама људског рода, чини спону између филозофије и богословља. Малбранш и Лајбниц не признају оне мислиоце који би данас хтели да наметну ову истину без научне основе.

У свом великом делу **Размишљања**, које није довршио због смрти, Паскал је ишао истим путем као и Декарт у доказима о хришћанској вери. И он се исто тако служи сумњом, не као циљем већ као средством. Због тога је и сматран неко време скептиком. Те своје разлоге сумње он је тражио у мишљењу и обичајима народа. И на том покретном тлу веровања и људских закона, особито на примеру живота јеврејског народа, он налази ослонац за своју тезу.

Босие је применио картезијанску методу у догматичком богословљу; Флери пак у историји и црквеном праву.

Један од недостатака Декартове филозофије јесте у томе што је занемарио човека као социјално биће. По томе отац нове науке није био довољно дубоко ушао у морал и политику, иако у његовим **Писмима** налазимо разна опажања о практичној моћи разума. У његово време социјални живот није био још ни довољно развијен, и због тога он није ни привлачио његову пажњу. Али дошли су догађаји који су претходили теоријама. Са првим данима француске револуције назире се и први социјални закони, као и закони који регулисавају људски развитак. На основу платонске и картезијанске филозофије развија се временом и социјална наука, а са њом упоредо и принципи спиритуализма. Платон и Декарт нису све видели, али они нас уводе у мисао одакле се може све видети.

И у математичким наукама истиче се Декартов геније. Он саставља алгебру и ствара аналитичку геометрију и тиме крчи пут Њутну и Лајбницу за проналазак интегралног и диференцијалног рачуна. Овим путем рађа се нова математичка наука заснована на Декартовом систему.

Из многих математичких формула ове врсте откривене су нове истине, које су нашле своју срећну примену у алгебри и геометрији.

Такође и у физичкој науци Декартов је рад био запажен, као у математици и филозофији, ма да су му то оспоравали. Но ипак, он је и ту стекао признање. Извесни П. Генар тим поводом вели: „Била је то храброст и понос духа једног јединог човека, међу толиким другим, да створи у науци ту срећну и познату револуцију чије користи данас уживамо са великом захвалношћу. Науци је био потребан човек таквог кова, човек који би се усудио сам са својим генијем да се бори противу старих тирана разума, и који би се усудио да баци под ноге све идоле које су толики векови обожавали.”

Својом основном хипотезом о систему света Декарт се јавља као оснивач математичке физике и као претходник експерименталне физике.

Поред осталог, Декарт проналази и закон инерције,

закон кретања по правој линији, закон кретања по кривој линији. На основу његових истраживања Њутн и Хијгенс заснивају своју теорију о централним силама, о развоју и о клатну. Декарт показује, а вероватно и открива, закон простог преламања. Објашњава дугу — спектар боја. Хијгенс открива закон двојаког преламања и усавршава систем таласа. Ремер прорачунава брзину светлости, а Њутн објашњава боје.

Декартов утицај на развитак геологије, хемије, физиологије и медицине, на основне законе ових наука, на место окултистичких схватања, јасно и разветно је обележен. Његова анатомска открића била су за систематизацију ових наука скоро исто што и математички и физички његови радови. Многи научници у овим гранама њему дугују своју славу. У медицини он има специјалних заслуга по својој расправи **О формирању фетуса**. Многе медицинске истине настале су његовим заслугама, иако он није умео увек да их срећно примени. Својим телом човек је, као и животиња, аутомат. Људски организам само је један сложенији механизам. Али у човеку постоји душа, супстанца која мисли. Ако је простор нешто битно за тело, мисао је битна за душу и ове две битности се узајамно допуњују. Ако престане да мисли, душа ће престати и да постоји.

По Декарту постоји шест простих и примитивних страсти: дивљење, љубав, мржња, жеља, радост и туга. Дивљење је изненађење које у нама изазива сусрет каквог новог предмета. То је прва страст, јер претходи познавању добра или зла које човек налази или замишља у предмету. Воља је активна, а акт воље јесте њена афирмација. Ми прецењујемо оно што видимо, због тога и грешимо. Слободна воља не значи равнодушност, јер је равнодушност најнижи степен слободе. У моралним разлозима треба тражити праве доказе о бесмртности душе (Расправа о методи 3-ћи део).

Време које руши многе репутације, и после триста година од појаве **Расправе о методи** потврђује Декартову славу. У XVII веку његова је слава била велика. Целом овом веку он је дао јак мисаони потстицај. XVIII век је био прилично незахвалан према њему због личних сујета. У томе су енциклопедисти имали прилично видну улогу. Али та нанета му неправда нити је била општа, нити је дуго трајала. Још почетком XIX века све се то поправља, па се, ето, и данас признају његове огромне заслуге. Он је обогатио науку многобројним открићима од којих би било довољно само неколико па да прославе живот свога проналазача.

Замера му се то што није водио рачуна о филозофији која је постојала пре њега. Али он није желео да зна „да

ли је било уопште људи пре њега", док су се његови следбеници ослањали и на те старе, утврђене истине. Због тога Босие вели: „Видим како се спрема велика борба противу цркве, под именом картезијанске филозофије. Видим како се из њене средине и њених принципа појављује јерес, и предвиђам да ће је последице, које се из ње извлаче противу догми које су наши оцеви чували, учинити одвратном и допринеће да Црква изгуби сву корист коју је из тога с надом очекивала, да би у духу филозофије објаснила божанство и бесмртност душе.”

Данас је неоспорно да је Декарт био снажан дух. Доказ је његово дело и његов утицај на свим гранама духовне људске делатности. И данас он побуђује опште интересовање и данас се још о њему, о његовом делу и раду, пишу опширна дела и дуге расправе. По својим доктринама он је, тако рећи, формирао данашњу духовну Француску и Французи су по духу, мисли и општем схватању човечанских идеала, његова духовна деца.

С обзиром на садашње стање прилика, мишљења, обичаја, верских и социјалних питања, Декарт нам својом филозофијом указује на прави пут којим треба ићи. Декартова филозофија и хришћанство блиско су повезани и њихова је тежња да се уједине и створе демократску основу савремене цивилизације на којој би се могао решити и социјално-економски проблем, који данас тако страшно потреса наше доба и прети да га изокрене. Са уједињеним моралним снагама свих народа у борби за опште добро човечанство би се спасло, а име Ренеа Декарта постало би узвишеније. С цуним правом он би постао понос Француске и слава човечанства.

Литература: Abry, Auduc, Crouzet: Littérature française. E. Durand: Histoire de la Philosophie. F. Huet: Descartes. Liard: Descartes. Descartes: Discours de la Méthode. Lanson: Hommes et livres.

Д-р Мил. С. филиповић

## Ускрс код Муслимана

Наши и остали балкански муслимани прате многе хришћанске празнике у току године истим обичајима као што чине и хришћани. Међу празницима и светитељима који су у поштовању и код муслимана нарочито се издваја **Ускрс**, јер је то главни, највећи и чисто хришћански празник, празник за који се везало најмање наслеђа из прехришћанских времена, па је стога — у поређењу с другим мање важним вразницима, као што су нпр. Ђурђевдан, Јеремијевдан и др.

— веома сиромашан народним обичајима и код самих хришћана. И поред свега тога, и то је баш значајно, Ускрс се поштује на много места код балканских муслимана, и то не само код оних који се могу сматрати потомцима поисламљених хришћана, него и код правих Турака. За оне муслимане чији су преци били хришћани лако је наћи објашњење зашто празнују Ускрс: примивши ислам, они су, захваљујући донекле толеранцији ислама а још више великој животној снази народних обичаја, задржали многе обичаје, веровања и схватања из доба пре преласка на ислам, па међу њима и поштовање Ускрса, тог чисто хришћанског празника. За праве Турке може се претпоставити само да су они примили поштовање Ускрса под утицајем хришћанске средине и својих нових једноверника.

Празновање Ускрса, које, разуме се, ипак није онако потпуно и јако као код хришћана, ипак је код муслимана веома раширено, што ће се видети из ових неколико примера са разних страна. Треба још да напоменем да се муслимани у нашим западним крајевима, где живе измешани с православним и католицима, у вршењу обичаја који се везују за хришћанске празнике држе старог, јулијанског календара.

Црвена или шарена јаја су за муслимане главно обележје Ускрса, који се стога на турском зове **Кизил јумурта**, тј. Црвена јаја. У турском рударском закону, тзв. „старом саском закону“, из прве половине 16 века помиње се празник „**Црвена јаја**“, али се на једном месту вели и **Ускрс**.) Сарајевски хроничар из друге половине 18 века, Мула Мустафа Башескија зове такође Ускрс „Црвена јаја“ (Кизил јумурта.) Може се овде поменути да је међу оријенталним рукописима у приватној библиотеци пок. д-ра Сафветбега Башагића у Сарајеву била и једна расправа у рукопису о „шареним јајима“, коју је написао Али ел Кари (умро 1605.)

У Црногорском Приморју и Крајини доскора су муслимани бојили јаја за Ускрс: „њима је и данас мило, кад им неко дадне црвено јаје.“) Муслимани по селима на планини Бјелашници (у Босни) до пре педесет година имали су обичај да о једном празнику (Ускрсу?) шарају јаја и да се њихова деца међусобно даривају таквим јајима. Под утицајем мусли-

1) **Ф. Спахо**: Турски рударски закони. Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 1913, 193 - 194.

2) **В. Скорић**: Мула Мустафа Башескија (Сарајево 1927) 7.

3) **Д-р Сафвет бег Башагић**: По ис оријенталних рукописа моје библиотеке. Гласник Зем. музеја 1916 231.

4) **А. Јовићевић**: Црногорско Приморје и Крајина. Српски етнограф. зборник XXIII 156.

мана од Трнова и Сарајева, који су им се због тога ругали, напустили су тај обичај, па сада шарају свеће, које пале у нарочито свечаним данима.<sup>5)</sup> Муслимански род Смоле у селу Горњој Папратници (Височка Нахија, Средња Босна) празнују Велики петак и тада ништа не раде. Муслимани око Сребренице у Босни такође празнују Велики петак. По Босни је био врло раширен обичај, који помиње и С. Косановић,<sup>6)</sup> да о Ускрсу сусед православни Србин шаље суседу муслиманину или кмет (чифчија) свом аги шарена јаја, а ови се о Бајраму одужују шаљући меса од курбана. Тако је било и код муслимана у Србији: „некад су стари Ужичани о Ускрсу овим (тј. шареним) јајима даривали њихове комшије Турке. И данас се прича, да за Турке није било веће радости, него кад добију шарено јаје.“<sup>7)</sup> Понеки од Цигана у Јагодини, кад пођу на Ђурђевдан да се купају у реци, понесу и црвено јаје, које је прво добио од Срба на Ускрс, па се на реци помоли Богу, удари се јајетом у главу и гњурне у воду.<sup>8)</sup>

Арнауташе у Ст. Србији, писао је крајем 19 века, Тодор Станковић, ништа неће тако много обрадовати него кад о Ускрсу добију од православних Срба по које црвено јаје. И сваки ће Арнауташ сачувати по једно од тих јаја да се на Ђурђевдан с њиме умије, а ако се деси да не добије црвено јаје, покупиће коју љуску од црвеног јајета, да се обичаја ради на Ђурђевдан тиме умије.<sup>9)</sup> У Дреници арнауташке жене иду у времену између Ускрса и Ђурђевдана на гроб св. Јанићија Девичког. Понека остави на гроб коју пару, а ако то нема, остави по неко јаје, много пута и црвено обојено.<sup>10)</sup>

У Средачкој Жупи код Призрена сви муслимани празнују Божић и Ускрс.<sup>11)</sup> Јован Хаџи Васиљевић помиње да је код муслимана у Ј. Србији било случајева да су многи пред Божић и Ускрс и постили по неколико дана.<sup>12)</sup> Помуслимањеници у Дебарској области празнују Велики четвртак и даље све четвртке до Спасовдана.<sup>13)</sup>

5) **Јово Поповић**: Љетни станови (махале) на планини Бјелашници. Гласник Зем. музеја 1932, 159.

6) Гласник Српског ученог друштва 69 (Београд 1889) 253.

7) **Р. Ускоковић**: Шарање ускршњих јаја у Ужицу. Гласник Етнографског музеја у Београду VI 117.

8) **Тих. С. Ђорђевић**: Наш народни живот VII 104.

9) **Т. П. Станковић**: Путне белешке по Ст. Србији 1871—1897 (Београд 1910) 129.

10) Нав. дело 125.

11) **М. Влаховић**: Средачка Жупа Зборник за етнографију и фолклор Ј. Србије I 50.

12) **Јов. Хаџи Васиљевић**: Муслимани наше крви у Ј. Србији (Друго издање, Б: 1924) 41.

13) На озн. месту.

У Кичевској области помуслимањеници су одржали обичај да за Ускрс боје јаја и да их раздају између себе као хришћани.<sup>14)</sup>

Срби из Скопске Црне горе раније су на Велики четвртак бојадисали јаја која би на Велики петак носили на дар муслиманима у граду.<sup>15)</sup> На Велики петак, када трговина у Скопљу готово сасвим замре, могу се на великом тргу видети једино велике гомиле земљаног посуђа које доносе грнчари из села Драчева. Доносе их поглавито због скопских муслимана, који на Велики четвртак и Велики петак купују нове судове од земље да би имали у кући што ново од земље купљено тих дана (грнчари, православни, веле да то Турци чине стога што је на Велики петак Христос погребен).

Код „потурчењака“ у Тиквешу понегде за Ускрс бојадису јаја.<sup>16)</sup> У крвавој свађи између Јурука и „потурчењака“ у тиквешком Неготину на Велики петак 1892 Јуруци су добацивали „потурчењацима“: камо им бојена ускршња јаја.<sup>17)</sup> У Малешу муслимани (Турци и Помаци) настоје да сваки о Ускрсу окуси црвено јаје. Ишли су о Ускрсу по кућама и готово на силу узимали црвена јаја или су им наши добровољно давали. Муслимани који су заостали иза 1912 добивају опет црвена јаја, али не на силу, већ у замену за бела. У вези с веровањем да сваки муслиманин мора да окуси црвено јаје, има у народу у Малешу причаца како је једном Бајрам искао од Ускрса макар једно црвено јаје. Ускрс му обећао дати, али под условом да га мало кудне тим јајетом. Испуњавајући Бајрамову жељу, сваки Турчин мора да окуси црвено јаје.<sup>18)</sup> Неки међу Турцима у околини Струмице празнују, као и хришћани четвртке од Великог четвртка до Спасовдана: не ору тих дана да им лед не побије утесе. А код бекташа у Свидовици и Макријеву на Велики четвртак или петак бојадису јаја за Ускрс. Та се јаја деле у првом реду деци.

Ма колико да су шутири, ови подаци показују на несумњив начин колико је и међу балканским муслиманима раширено поштивање и празновање Ускрса, а нарочито колико су и код њих омиљена ускршња јаја.

14) Нав. дело 42.

15) **Ат. Петровић**: Народни живот и обичаји у Скопској Црној Гори. Српски етногр. зборник VII 447.

16) **Вој. С. Радовановић**: Тиквеш и Рајец. Српски етнографски зборник XXIX 262.

17) **Јов. Хаџи Васиљевић**: нав. дело 44.

18) **Јеремија Павловић**: Малешево и Малешевци 448.

Драг. Ерић

## Хришћанска црква и људско право

Људски род одувек се борио, како то потврђује његова историја, са решењем проблема насиља и неправде. Јер, наше ниже страсти и животињски нагони спутавали су нас да држимо себичност у границама могућности заједничког опстанка. Дани нашег варварства обележени су међусобним убијањем и људождерством. То је заиста доба: „bellum contra omnes!”<sup>1)</sup> Тек са организовањем људске заједнице као државе, њихови односи морали су бити регулисани и подвргнути извесним законским нормама и прописима. Више се није могло радити шта се хоће, већ колико се сме и може да задовољавањем нашег права не нанесемо зло и штете другим лицима. Али држава као сила у правом смислу те речи тек је онда постала установа највишег ранга, када јој је хришћанска црква дала моралну подршку. Религиозним и моралним васпитањем људи, хришћанска црква припремила их је да право и људске законе осете и схвате кроз јасно хришћанско правило: „Немој чинити другоме оно, што ниси рад да чини теби други!” Она је развила свест о друштвеној солидарности, која је само пут ка хришћанском алтруизму, како то лепо каже наш цењени научник, професор правног факултета г. Живојин Перић.

Људски закони остали би, на крају крајева, мртва слова на хартији, да није хришћанска црква оспособила поданике држава за поштовање истих закона, развијајући код њих морална својства. Истица, држава као организована сила, могла би и принудним путем да тражи од нас законске санкције. Али духовито вели г. Слободан Јовановић, каква би изгледала та држава, где би већина била непослушна и морално покварена. Смешно би било и немогуће, да на сваког поданика дође по један жандарм!

Морал је тесно везан са религијом, а црква је чувар вере.

Г. Слободан Јовановић, научник и реномирани професор државног права, на једном месту каже:

„Морал се тиче државе и то врло много — више него појединаца. Евентуално, појединац би могао живети без морала, претпостављајући, наравно да живи сам. Држава не би могла живети без морала; држава је само један од разних облика људске заједнице, а морал је то што везује људе заједно. Свака наша заједница почива на нашим моралним особинама, на нашој способности да свој бестијални егоизам

1) „Рат противу свију!”

савладамо, да се потчинимо правилима у којима је изражен један интерес виши и општији од нашег личног интереса, — „и да, временом, добијемо онај начин осећања који тим правилима одговара, т.ј. да све јаче осећамо везу између свог личног интереса и интереса своје заједнице”.<sup>2)</sup>

Јачина једне државе, као што се из горњих навода види, зависи од моралне врсноности народа који у њој живи. Римска држава је пропала тек онда, кад је код њених поданика наступила морална квареж. Људи без вере и морала нису никаква гаранција државне моћи. Пожртвовање за заједницу и опште добро, патриотизам и морална храброст људи дошли су у пуној мери тек после речи и проповеди у народу неустрашиве и правичне хришћанске цркве. Може се с правом рећи, да са њеном појавом настаје нова ера у историји човечанства. Црквене беседе и религиозни списи пробудили су успавану друштвену савест. Црква настоји да хуманизира човечанство. Јер, мрачне нагонске силе овлададе су људима дугим и истребљујућим крвавим ратовима. Са поробљеним народима поступало се зверски. Заробљеници и рањеници су се убијали. Црква устаје у њихову заштиту и бори се свим силама за хришћанско милосрђе. Она делује код хришћанских владалаца да се укине убијање заробљеника и за њих заведе откуп. Велики је њен уплив на стварање међународног јавног мњења. И кад није могла ратове да спречи, црква је хришћанским учењем о човечности родила код завађених народа мисао о ограничењу ратних несрећа. Она ствара санитарну службу. Женевска конвенција од 1864 г. и хашке конвенције од 1893 и 1907 год. плодови су хришћанске идеологије о хуманизму.

Не мања заслуга хришћанске цркве је и у погледу реформе кривичног права. У средњем веку па до најближих дана владао је инквизиторски поступак у односу према окривљенима. На окривљеног се гледало само као објект над којим се имала да изврши што страшнија одмазда. Окривљеник се стављао на муке. Он је унапред био осуђен на лишење милости и каквог обзира. Тек под утицајем хришћанске цркве о испуњењу греха, у кривичном правосуђу мења се појам о казни. Отада се не гледа да се кривац само казни. „Казна мора бити и поправљајућа. Она мора да тежи и побољшању кривчеву, те да он може својим кајањем — својим скрушењем — задобити опроштај и повратак права”.<sup>3)</sup>

Хришћанска црква не негира да је врлина за награду а порок и грех за казну. Али, под претпоставком, да сви ма-

2) Слободан Јовановић: „Из историје политичких доктрина”.

3) Ел. Гарсон: Кривично право.

ње или више грешимо у животу, треба да понајпре кроз душевну патњу и моралну осуду осетимо тежину наших недела, па да се поправимо. Због тога, у модернијим кривичним законцима, као и у нашем, предвиђена је и „условна осуда”.

Г. Лаза Урошевић испод законског текста пружа овај коментар:

„У интересу опште тежње за смањењем броја кривичних дела као и да би се утицало на виновнике, да, и ако су једном погребени више не греше и не чине кривична дела, модерна законодавства доносе прописе о условној осуди.”

Исти аутор одаје на једном месту видно признање религији и просвети на поправци људских карактера и тиме помагањем да се кривична дела не врше. И Х. Ц. Велс у својој познатој књизи „Историја света” исто тако то подвлачи:

„Васпитање и просвета јесу припремање појединаца за живот у заједници, а најважнија језгра те припреме јесте верска настава” (стр. 736).

Наша православна црква одгајила је синове јунаке, који су створили нашу велику отаџбину. Народна поезија сва је прожета верским и моралним инспирацијама. Из ње су се научили наши витешки нараштаји правди и праведљивости, самилости и личном поносу. Она је развила смисао и осећање за Божанску правду, која је већа и узвишенија од људске правде.

Кад су се после смрти Душанове властела и великаши грабили који ће од њих приграбити царство, па и краљ Вукашин, отац Краљевића Марка, Маркова мајка Јевросима овако га је световала:

„Марко сине једини у мајке!  
Не била ти моја рана клета,  
Немој, сине, говорити криво  
Ни по бабу ни по стричевима,  
Већ по правди Бога истинога;  
Немој, сине, изгубити душе;  
Боље ти је изгубити главу,  
Него своју огријешити душу.”

Чак и у Великом рату, када је наша домовина прегажена силом и непријатељском најездом, када су оружја говорила а закони ћутали, судбина и право нашега народа било је у рукама Божанске Правде, коју је хришћанска црква непоколебљиво чувала у херојском чојству југословенских армија на Солуну и Добруци.

Мирко Јовановић

## Како је Србин бранио православље усред православне и царске Москве

И пре оних тешких народних поремећаја које изазваше сеобе 1690 и 1737 године, поједини наши људи, поглавито калуђери, одилазили су у Русију ради милостиње и помоћи за своје манастире и цркве, свештенство и народ. Међу њима је било и таквих који су остајали у Русији и потом се истакли на разним пољима делатности, највише на црквеном и културном (Григорије Цамблак, Кипријан, Пахомије Серб-Логофет, Аникита Лав, велешки епископ Нектарије и др.). Ипак, највећи део наших посетилаца Русије враћао се у домовину и с црквом и народом делио тешку судбину. Још готово од првих јачих додира с Русијом крајем XIV и почетком XV века, па до ослободилачких покрета у почетку XIX века, сви они, ма из кога нашег краја били, изјављују Русима да су из српске земље. Тако их знају руски владари и митрополити и патријарси, тако их бележе и руски историски извори. После сеобе, међутим, све више је оних који се отсељавају у Русију било појединачно, било у читавим групама, а једном и у таквом великом размеру, да је претстављало праву народну сеобу, на жаост. 1751—1753 год., за владавине царице Јелисавете Петровне, немилосрдно прогањане од аустро-угарских власти и силом теране да промене веру, тисуће банатских Срба напустише своју домовину и отселише се у Јужну Русију, где образоваше две јаке насеобине: Нову Србију и Славено-Србију.<sup>1)</sup> Искусни и храбри војници, жељни културног напретка и ваљани и истрајни у сваком корисном послу, светосавски одгајени у оданости вери и националној мисли, многи се међу пресељеним Србима истакосе, заузевши значајније положаје у руској војсци, цркви и држави. Дуго времена је њихов утицај био врло јак и користан за браћу која су остала на својим огњиштима. Још много пре ове сеобе, за владавине Петра Великог, поједини наши исељеници заузимају важне положаје у Русији, старајући се да у свакој згодној прилици обавесте цара, црквене чиниоце и руску јавност о Србима и њиховом тешком удесу под Турцима, Аустро-Мађарима и Млечићима. Међу таквима ваља нарочито споменути дипломату Саву Владисављевића Рагузинског, адмирала Змајевића, пуковника Михаила Милорадовића, капетана Јована Лукачевића, суздаљског митрополита Јефрема Јанковића, архимандрита, спрва у Москви а затим у Петрограду, Петра Смелића, потоњег архиепископа бјелгородског (1736—1742). Последњи је био врло утицајна личност и моћан ослонац наших посетилаца Русије. Часници Милорадовић и Лукачевић, као изасланици Петра Великог, ходили су 1711 године у Црну Гору к митрополиту Данилу, са

<sup>1)</sup> У нашој научној литератури о том питању познат је исцрпан и ваљан рад д-р Мите Костића.

царским прогласом о устајању Црногораца и суседних српских племена против Турака, у тренутку кад се цар спремао за прутски поход, на жалост, завршен неуспешно исте, 1711 године.

Првих година XVIII века московски Симонов манастир, којим је управљао архимандрит Петар Смелић, беше донекле прихватна станица за већину наших народних претставника који су долазили у царску Москву са различитим задацима. Тако је 1704 године, као претставник банатских Срба, допутовао у ондашњу руску престоницу заповедник града Титела и пуковник Пантелија Божић, познат израније као храбар вођ и ратник у аустријској војсци. Свестан да је исте вере с Русима, он је дошао у Русију да служи великом господару и да му саопшти врло важне податке, који се односе на тешко стање српскога народа и прогањање православне вере под Турцима и Аустријом. Није пропустио а да не укаже и на зле последице по наш народ од Ракоцијева устанка. Свој задатак испунио је давши опширну усмену изјаву бољарину Т. А. Головину у којој је, поред осталог, споменуо и своје преговоре са влашким господарима, Шербаном Кантакузеном и Бранкованом. Уверавао је да Срби желе живети под моћном царском заштитом и да су „увек спремни да служе против непријатеља (бусурмана), без сваке награде и плате, не тражећи никаква оружја, сем за једино православље, а биће велики број војске, и само Његово Величанство ће се зачудити.“ Не зна се какве је све последице имала мисија пуковника Божића, али она претставља веома значајну појаву у српско-руским односима у XVIII веку, који су били пресудни за наш књижевни и културни препород и развој наше националне мисли у оно доба.

И поред свих, чак и оштрих, мера које је предузимао Петар Велики против ширења и јачања старообредачког, расколничког покрета, неугодног му и политички, верске страсти се у Русији нису смиривале, него се разлише у ситне струје сектантског карактера. Моћан покрет старообредаца, који је толико бриге и немира задао добронамерном Петровом оцу, Алексију Михајловићу, мораде услед строгих државних мера да се притаји и из градова повуче у народне масе, где му је тле било веома погодно. Утицај западне верске мисли, и католичко-схоластичке и протестантско-рационалистичке, сећао се и раније, преко Кијева и Могилине академије, преко руског запада и многобројних туђинаца који су се били угнездили у Москви још пре Петра Великог, нарочито за Алексијеве владавине. Док се добродушним руским мужицима и народним поповима забрањивало јавно проповедање старообредства као расколничког учења, дотле су се, усред православне Москве, могли слободно разматати својим негаторством не само васпитаници домаћих немачких учитеља, каткад јошобразовани и више споља поевропљени, него и сами туђинци који су своју европску образованост и културу пред ондашњим руским друштвом приказивали као неку чаробну силу. И они и њихови руски следбеници, у доба једног судбоносног духовног и социјално-политичког народног превирања, створише мисаоно тле за појаву читавог мноштва

разних секта, тако туђих руском духу и здравим народним схватањима. Кроз немачку четврт у Москви, врло утицајну и раније, заљубљен у ћерку винарског трговца Ану Монс, Петар Велики је осетио и сагледао Европу. По речима знаменитог историка Платонова, то је био први кутак Европе који га је потстакао да се још боље упозна са Европом. Једна идилична и не без идејне основе љубав у немачкој четврти преображавала је младог али опорог Петра, — једна реформаторска, усталачка и несентиментална природа сверуског самодршца преобразила је велику, необухватну и загонетну Русију.

Међу врло активне сектанте противправославног рационалистичког смера убрајао се и лекар Димитрије Тверитинов, који је дигао против себе правоверне Московљане, те је, најзад, доспео и на суд. И сам његов лекарски посао, у оно време тако завидан и цењен, давао му је могућности да кад јавно, а кад и нечујно и незапажено, шири своје идеје које је он примио од својих духовних вођа, немачких протестаната. Занимљив и карактеристичан случај који ћемо одмах изложити описан је у једном акту који се налази под бројем 187, из године 1709-10, у архиви Св. Синода у Петрограду. Уколико нам је познато, ови подаци су код нас досад непознати.<sup>2)</sup>

Међу изјавама и саслушањима, која су забележена на суђењу јеретика лекара Димитрија Тверитинова, има и једно важно саопштење архимандрита Симоновог манастира, Србина Петра Смелића. Он је изјавио да је 1709, или 1710 године, у времену кад је он био чувар манастирске ризнице и кад је у Москви боравио покојни суздаљски митрополит Јефрем Јанковић (1708—1712), долазио једном у престоницу, на подворје к митрополиту, српски пуковник Пантелија Божић. Одмах да кажемо, да је митрополит Јефрем раније био наш народни епископ петоцрквенски и мухачки, који се отселио у Русију 1703 год. услед безочне унијатске пропаганде и гоњења од стране Мађара. Септембра 1707 год. Петар Велики га је одредио да му, као митрополит српски и петоцрквенски, служи у походу као војни духовник. Пуковнику Божићу, по доласку у Москву, Посољски приказ одредио је стан на Покровци, у истој кући у којој је живео и Димитрије Тверитинов. После свега што је доживео налазећи се у суседству са онда добро познатим јеретиком и агитатором, он је владици Јефрему испричао, а овај, опет, саопштио архимандриту Петру ове значајне податке:

„Ми смо очекивали да су у Москви добродетељи боље но наше, а видим горе иконоборство него код лутерана и калвиниста, и некаква се нова јерес започиње: Москви не само да не поштују иконе, него их грде, називају идолима, а оне који им се клањају сматрају заблуделим и ослепљеним. Човек, код кога ми је био одређен стан по Господаревој наредби, јесте Москаљ, некакав лекар, у политици, изгледа, не глуп, а против наше православне цркве страхан је хулитељ, — свете иконе и свештенички чин веома понижава. Сваке вечери долазе му некакви млади руски људи, по свој прилици ученици немачке

<sup>2)</sup> В. божићни број „Вардара“ 1936.

школе, које он, лекар, у овој јереси много поучава и наговара их да се не клањају иконама и да не иду на молитву у цркву у којој су иконе. Тако исто веома погрдно говори и о свештеничком чину, и о исповести, и о св. тајни причешћа, да је и казати немогуће. И ето, ја нисам могао отрпети грдње против вере хришћанске и замало нисам у невољу запао: једне ноћи мало што их нисам све исекао и, извадивши сабљу, све сам јеретике гомилице истерао напоље."

Све до свога претреса овај претерани протестант међу православним Московљанима уживао је толику слободу, да је нашем земљаку казао: „Сада, ето, код нас, у Москви, хвала Богу, на вољу је сваком: ко какву веру изабере, у такву нека и верује." Само што то није важило и за оне који су били политички непоћудни Петру Великом. По наредби митрополита Јефрема, добро упознатог са западним вероисповестима још у завичају, архимандрит Петар је са Твериновог водио религиозно-полемичке разговоре, наравно — без стварног успеха.

Ето, тако су Срби, и духовници и војници, у срцу царске и правоверне Русије XVIII века, усред Москве која је била стуб источног хришћанства и „Трећи Рим", водили борбу за православље и против туђинштине...

## Из светоотачке књижевности

Св. Григорије Богослов

### О таштини и непоузданости живота и о заједничком крају свих

Желео бих да постанем или лакокрилни голуб, или лапта, да бих побегао из људског живота, или се пак населио у каквој било пустињи и живео у једном збегу са зверовима; зато што су они вернији од људи. Тамо бих желео да проведем једну обданицу свога живота без суза, без бојазни од казни и без брига; да имам једно преимућство пред зверовима — ум, који познаје Божанство и тежи к небу. Тамо, усред мирнога живота, скупљао бих светлост у светлости, или, попевши се на врх каквог високог стуба, стао бих на сав глас да позивам све који живе на земљи:

— Смртни људи, изданци истекле влаге, ништавни, ви који, живећи смрћу, размећете се варљивим, — да ли ћете дуго, остајући позорницом лажних снова који вам се причињавају на јави, и играјући се с њима, тумарати по земљи без циља? Погледај, онај који се умом подигао изнад осталих је, као што сам се и ја подигао, јер ми је Бог дао велико виђење корисног и штетног; а изнад свега лебди ум.

Онај је био чио и снажан, чинио је част пријатељима, високо је држао главу и имао је лепо скројено витко тело. — Онај је био дивна јутарња зора, пролећни цвет међу мушкарцима и привлачио је на себе пажњу свих. — Онај је славан подвизима; онај је по оружју Ареј; онај је изванредни борац са зверовима на циркуској арени, и у планинама одмерао је с њима снагу. — Онај се бринуо о пировима и раскошним вечерама; копно, море и ваздух доносили су данак његовом трбуху. Но сада је он избраздан борама и ороноу; све је избледело; дошла је старост, а лепота је ишчезла; желудац је отказао службу; мали део човека остао је још у животу, док је много већи део сишао у гроб. — Онај се размеће ученошћу сваке врсте; онај високо мисли о раскошним гробницама свога благородства, или о том да је и њему пошло за руком да своју крв упише у мале свитке; онај се уздиже моћи својих савета у варошима, тиме што је његово име на устима свакога; онај је стекао неизмерно богатство, и још га у памети увећава; онај, седећи на високој столици, заноси се датим му мерилима правосуђа; онај у пурпурној одећи и с челенком на глави, управљајући на земљи, ни до неба ништа не држи, па иако смртан, размеће се несмртничким надама. — Све је то сада, а кроз некоје време — прах. Робови и скиптроносци, најамници и покондирени богаташи, сви ће се изравнати, јер је за све један мрак, једно станиште, а за охولة је једно преимућство, што ће се над њима јаче чути плач, раскошнији им је надгробни натпис. Пре или после, сваком смртнику је једнака коцка. Од свакога ће остати, напослетку, само ломљиве, полуиструле кости и гола лобања. Свршила се раскош, али и сиромаштво више не омета напоре, незнана болест, мржња, пометеност, похлепност за већим, неукротива дрскост. Све је умрло, све се свршило заједно са умрлим, све до онога времена када ће одавде поћи у стопу за васкрслима.

Видећи све то, чујте моје савете, децо (могу вас назвати децом, јер дуже но ви дишем на земљи)! Одбацивши цео свет, сав земаљски немир, све чиме саблажњава оловски цар, — тај крадљивац туђег власништва, штеточина и човекоубица, тј. богатство, славу, вођство, важност порекла, непоуздану срећу, и утецимо што пре на небо где око неисказане Тројствене Светлости блеште многе лепоте. Други пак нека падају овде и онде, попут шишарки, и налазе задовољства у падању шишарки, или, покривши своје очи густом тамом и држећи се зида, нека иду један за другим!

## Црквени живот

**Црква у Совјетској Русији.** И у новој, једној од најбезобзирнијих фаза угњетавања руског народа, у 21 години своје круте и свирепе владавине, „Комсомолска правда“ препоручује да се „стрпљиво и истрајно води антирелигиозна пропаганда“. Ето, толико се успело у уништавању религије, а понаособ православне цркве, да „Комсомолска правда“ признаје да су и ратоборни безбожници изгубили своју „ратоборност“. Чак се признаје и расуло на том важном попришту бољшевичке делатности. У Украјини је 1925 г. безбожнички савез имао 2,500.000 чланова, док 1 јануара 1938 г. стварно није радила ниједна од првих, старијих ћелија. Кривица се баца на средишни савет безбожничког савеза, који се бавио трговачким спекулацијама. Лист признаје да су се таквим стањем користили свештеници разних вера, па су дигли главе у многим крајевима. „Комсомолској правди“ није ништа друго остало него да препоручи својим малаксалим приврженицима да прегну на посао око јачања антирелигиозне пропаганде. „Ближе се дани када ће црквари празновати свој празник — Ускрс, каже „Комсомолска правда“. „Тај празник религиозни ће искористити за то да ојачају свој утицај на раднике. Наш задатак је да религиозним покажемо сву лажност и штету ускршњих проповеди, да оповргнемо лажне приче о Христу.“ — И ето, кроз толике године, ни у свеоружју своје моћи, безбожничка пропаганда није успела да уништи „проклето опијум за народ“!

Шта мисли и осећа совјетска омладина, навешћемо неколико места из поменутог листа комунистичке омладине „Комсомолска правда“. У броју од 8 октобра 1937 пише један омладинац инжењер: „Какав значај има: знам ли ја теорију вероватности или кинески језик, а ради оног корола који ће расти на моме гробу. За сада живим само зато, да бих кроз месец могао набавити зимски капут, а кроз три месеца да могу сашити одело од бостона.“ — Студент III године Московског медицинског института, Илија Столпер, у новинама „Извјестија“ (бр. 237) обраћа пажњу на судбину омладине. „Често мислим: двадесет ми је година, то је — зрелост. Ја сам — вршњак октобра.\*) У трећој сам години, те треба да дам себи рачуна шта сам учинио за ово време, како сам себе васпитао, каква сам знања стекао. Ми све читамо узнемирено, жудно, без разбора. Чини ми се да омладина мога доба слабо зна историју. Ја не знам историју старог Египта, ни Кинеске; у школи никако нисмо учили стару историју. У нашем знању нема системе. Осећам да мало знам о религији. За нас, ђаке, то се питање решавало врло просто: Бога нема — и то је све! Никоме ни у главу није долазило да се замисли над овим питањем... Нас много што-шта узнемирује и ми чекамо на одговоре од наших старијих другова.“

\*) Октобарска револуција 1917.

Француска агенција „Фурније“ јавља да се у Москви сматра као поуздано, да је митрополит Сергије затворен.

Да је садање стање руске православне цркве и свештенства претешко, потврђује и сарадник француске новине „Емансипацион насионал“. У време када комунисти у Западној Европи воде лицемерску политику „пружене руке“ према цркви, дотле се у Русији немилосрдно истребљује свештенство које совјетска чудовишта окривљују због неког тродкизма и јапанске шпионаже. „Никада, ни у једној земљи, каже Латур, од времена гоњења првих хришћана, религиозна прогањања нису била тако нечовечна и свирепа, као што су у садање време у СССР.“ Рука „законите руске власти“ завршила је мученички живот четворице митрополита и пет епископа.

Како стране новине јављају, у последње време безбожничка пропаганда бацила се и на слабљење ислама.

**Немачка. — Finis Austriae.** Присаједињење бивше Аустрије Немачкој и стварање Великога Рајха имало је великог одјека у политичком животу целе Европе. Карактеристично је међутим да је тај догађај силно одјекнуо и у католичкој цркви у бив. Аустрији и у протестантским црквама и Немачке и Аустрије. Показала се и овога пута као тачна историска чињеница, да је национализам необично јака полуга у свим црквама, па и у оним које увек наглашавају своју универзалност и наднационалност. Необично је нпр. и парадоксно велико одушевљење римокатоличких бискупа у Аустрији за Хитлера и за аншлус, док цела римокатоличка црква у Немачкој води тешку и пријателјену борбу против национал-социјализма, издржавајући и гоњења и сваковрсна ислеђења. Сличан случај и са протестантским црквама које одавно нису запамтиле незгоднијих дана, него кад су у свом деловању биле ограничене па и контролисане и у самим богомољама. Познати пастор Нимелер, иако решен и ослобођен оптужбе од званичног судишта, ипак је одмах одведен у концентрациони логор (не зна се који!), а на заузимања и заједничку депешу свих претставника протестантских цркава из целог света Хитлер није ни одговорио. Баш у томе моменту многи протестантски савези величају историски чин Фиреров гледајући у повећању Рајха излив Божје милости. Нас православце зачудиће уношење личности Хитлерове и у молитве протестантата, или још више њихова констатација да је Господ учинио чудо, које је „дивно у очима нашим“. Иако се православној, а нарочито српској цркви пребацује претерани национализам, ипак још никад нисмо уносили у молитве историске личности наше. Молили смо се и молимо се за владара као помазаника Божјег, али увек за владара, не за личност, па иако је често био и туђе вере и народности. Ово међутим прелази у нешто што је прилично страно хришћанству, а унеколико наличи на некадашње изјаве Кајзера Вијема да је он орган Божји који треба да донесе и уведе ред међу људе.

Одмах после своје изјаве позван је био бечки кардинал Иницер у Ватикан у аудијенцију папи, где је требало довести у склад „одушевљење римокатолика у Аустрији за Хитлера са општом политиком римске столице према националсоцијалистичком режиму. Можда је то за нешто и добро, јер се тако води двострука политика. Карактеристично је међутим да је папа пред посету Хитлера Риму отишао у своју летњу резиденцију у Кастел Гандолф.

Интересантно је навести по неколико реченица из изјава званичних претставника црква да се види и њихова пуна сагласност у националном заносу, а и сам тон и текст је често више него занимљив.

**Евангелистички врховни црквени савет у Бечу** на крају изјаве од 3 априла вели: „Ми стојимо уз спасоносно дело Фирера. Незадржано „Да“ аустријских евангелика, као дужни одговор народа своје Фиреру, није за нас само једна разумљива народна дужност на коју ми никад не можемо заборавити. Ово „Да“ је искрена хвала милостиvom Богу за спасење и ослобођење наше домовине, која је пошла била да нам донесе времена протуреформације.”

**Римокатолички бискупи са кардиналом Иницером** на челу издали су „Свечану изјаву“ у којој се изричито изјашњавају као Немци за Немачки Рајх, па то очекују и од својих верника: „Ми признајемо с радошћу, да је националсоцијалистички покрет много учинио и чини на подручју народног и економског подизања као и социјалне политике за немачку државу и народ а нарочито за најсиромашније слојеве народа. Ми смо уверени да је кроз деловање овога покрета заустављена опасност од безбожничкога и погубнога болшевизма. Бискупи прате овај рад за будућност својим најбољим благословом и жељама и у овом смислу препоручују то и својим верницима.”

**Савет лутеранских цркава Немачке** наводи и ово у својој изјави: „Идуће недеље сјединићемо се ми са свима Немцима, да искажемо своју верност новоствореном великонемачком Рајху и његовом Фиреру. Ми наглашавамо уједно и нашу решеност, да ћемо без престанка радити на томе, да Христос буде проповедан у немачком народу. Ми позивамо све верне да се придруже нашој молитви: Свемоћни Боже, прими и даље народ и Фирера под твоју заштиту и благослови их из ризнице Твоје милости, да нам мир и слога буду заувек зајемчени.”

**Привремена управа Немачке евангелистичке цркве** иза предговора о великим догађајима завршава молитву овим речима: „Боже, води Фирера и народ по Твојој светој вољи. Подај милост Твоју нашој целој немачкој евангелистичкој цркви. Дај њеним слугама снаге и радости, да Твоју реч гласно и без страха јављају. Сједини нас са браћом у Аустрији у исповедању Твога имена. Поучи нас све, да у свако доба нађемо што је најбоље за нашу земљу, да за свој народ у сваки час живимо у понизности према Теби и да сваку своју одлуку тако подесимо, да данас и у последњи дан пред Тобом узмогнемо опстати.”

**Немачка евангеличка црква** објавила је овај значајан позив: „Историски чин Фиреров створио је Велику Немачку. Прастара тежња

немачког народа овим је испуњена. Немачка евангеличка црква захваљује Богу за овај догађај који је чудо пред очима нашим. Она захваљује Фиреру, што је одлучним чином извршио уједињење нашега народа. Бог нека благослови Велику Немачку! Бог нека благослови нашег Фирера.”

Из свих изјава избија јединствено одушевљење за народно уједињење које је тако и са црквених проповедаоница прослављено и у молитвама Богу на благослов поднесено. Са нашег православног гледишта, а нарочито наше српске цркве ми можемо с радошћу констатовати да је на географској карти избрисана она држава која је и нашем народу и нашој цркви кроз неколико столећа нанела безброј невоља, тешкоћа и увреда. Као заштитница уније она нам је одузела велик део наше православне браће; и поред часних и поштених борби за њезин опстанак и престиж предала је наш народ у Војводини на милост и немилост Маџарима који су нам одродили толике наше крајеве. С њом ће нестати и оних нада које су полагане у ту ултракатоличку државу, чији су владари носили титулу западноримскога цара и апостолскога краља. Нажалост, већ су се у нашој римокатоличкој штампи појавиле јадиџовке и јеремијаде на рушевинама ове државе која је и Хрватима у њиховој тешкој борби за опстанак приредила толико понижења на свакој страници њихове историје. Потребно је гледати ствари дубље и садржајније и неке иреалне користи које би се могле имати од једне такве државе не претпостављати ономе што сачињава понос и величину једног свесног народа. Поменуло се, не повратило се.

**Италија. — Фашистичка држава и религија.** Италијански радио поделио је бесплатно својим претплатницима Мусолинијеву књигу: „Фашизам, учење и основни принципи”. На стр. 35 у 12 чланку о „Фашистичкој држави и религији” налазе се ови редови: „Фашистичка држава не може бити равнодушна према суштини религије уопште и према нарочитој позитивној религији коју претставља италијански католицизам. Држава не проповеда никакву теологију, али проповеда морал. У фашистичкој држави сматра се религија као најдубљи израз духа, према томе њој се не одаје само поштовање, него је држава и брани и штити. Фашистичка држава не ствара себи нарочитога „бога”, као што је хтео Робеспјер учинити за време најжешћег делиријума конвента; она не тежи као болшевизам да Бога истера из душа грађана. Фашизам поштује Бога аскета, светитеља и хероја, а такођер Бога кога себи замишља и обожава побожно и чисто срце престога народа.”

#### Међународни конгрес старокатоличке цркве.

Од 25—29 августа 1938 одржаће се у Цириху 14 конгрес старокатоличке цркве. Поред старокатоличких цркава у Немачкој, Холандији, Чехословачкој и Швајцарској које су приступиле Утрехтској унији очекује се учешће и осталих старокатолицизму наклоњених цр-

кава, англиканске, православне и др. Ови конгреси су у свако доба подвлачили нарочити положај старокатолицизма у заједничком животу целог хришћанства. Овај његов задатак треба да покаже и овогодишњи конгрес.

Старокатоличка црква неће се оглушити гласу времена који позива цркве на размишљање. Њен је задатак да чисто и јасно заузме свој став према разноликим покретима нашега времена који се позивају на побожност старе цркве и да у борби за властиту мисију поновно размисли о могућностима и границама сарадње са црквама Истока и Запада које су њој сродне. Овоме циљу служиће и конгрес у Цириху, на коме ће главни значај имати питање о најдубљим изворима вере, о поновном оживљавању старе васељенске побожности у римској и протестантској цркви и најпосле о односу старокатолицизма према екуменском покрету.

#### Статистика цркава и религија.

Од 9—13 маја одржавала се у Утрехту (Холандија) конференција цркава које учествују у Екуменском покрету. Светске конференције у Оксфорду и Единбургу (у лето 1937) прихватиле су предлог о креирању једног **Екуменског савета цркава**. Већања у Утрехту, на којима ће учествовати 60 претставника (међу њима и Епископ бачки Иринеј Тирић) биће свакако један одлучан корак у саветовањима око формирања будућег Екуменског савета цркава. Према досадашњим закључцима који су донесени у Оксфорду и Единбургу, требаће сваких пет година сазвати један екуменски сабор цркава, а сваке године опет централни савет који ће сачињавати само званични претставници цркава.

О бројном саставу заинтересованих цркава износи се један статистички билтен који је састављен по извештајима цркава и конфесионалних савеза, али ипак не може претендовати на пуну тачност у свима појединостима. Црквена статистика може обухватити само формалну припадност цркви и може се често само приближно саставити. Пописивање припадника врши се, поред тога, у појединим црквама на разне начине, због чега је тачан попис сасвим тешко извршити. Цифре у овом билтену резултат су рачунања која су у разним годинама вршена. Многе цркве рачунају само одрасле као пуноправне чланове, док остале убрајају ту и младеж и дечицу. Узевши у обзир те недостатке показује нам се следећа слика великих црквених конфесионалних скупина:

Од скоро 700 милиона хришћана најјача је група римокатоличка црква. Њој припада око 350 милиона (према другој процени 330 мил.). Они су по континентима овако распоређени: Европа 215 мил., Јужна Америка 60, Сев. Америка 47, Аустралија 10, Азија 9, Африка 7. Источне православне православне цркве броје око 145 милиона. Од тога спада на Европу 110—130 (само на Русију 85—100 мил.), Азију 8, Африку 6, Америку 1. Протестантске цркве имају укупно око 200 мил., уз то још и 35 мил. Англиканаца (20 мил. у Енглеској, 10 у колони-

јама и 5 у Сев. Америци). Са Англиканцима у Европи има протестаната 120 милиона, у Сев. Америци 100, у Азији 7, у Аустралији 6, у Африци 4, у Јуж. Америци 1,5. Баптиста има око 13 мил. (с децом 35 мил.), Конгрегационалиста 2,5 (са младежи 6—7 мил.), Лутерана 84 мил., 15 мил. Методиста (са децом 35 мил.), 15 мил. Пресвитеријанаца, 13 мил. Реформиста (са омладином 40—45 мил.), 0,5 мил. Квекера, 0,2 мил. старокатолика. Даље броје Сједињене цркве у Канади 2 мил., Пољска католичка национална црква у Сједињеним државама 300.000 и Чешка национална црква око 100.000.

У једном чланку о статистици религија указује проф. Д. Х. Мулерт из Лајпцига на тешкоће око тачног утврђивања бројног стања појединих религија. Тачне податке за поједина подручја (нпр. за Африку) немогуће је добити, јер у многим земљама нису никад вршени пописи становништва. За Кину варирају подаци о њеном становништву између 325 до 500 милиона. Ако би се данас са нешто више сигурности могло зауставити на округлој цифри од 450 милиона, то се ипак број припадника великих религија у Азији може само приближно израчунати. У појединостима проф. Мулерт наводи ове бројеве: „Становништво целе земље рачуна се данас на 2000 милиона. У Европи живи 500 мил., у Америци 250, у Африци 150, у Аустралији 12, у Азији више од 1.050 милиона. Исламској вероисповести припада око 270 мил. (од тога у Азији 180, у Африци најмање 75, у Европи 15); Хиндуској религији око 250 мил., Мојсијевској 15 мил., Будизму, кинеској и јапанској религији скупа око 625 милиона. Ова сума не може се уопште тачно разделити из горе поменутих разлога. Само о Шинтоизму, домаћој религији, може се рећи, да је њен удео незнатан, јер у свему има Јапанаца око 70 мил. Ако се одбију оне религије чији је број присталица мали, као нпр. Сикхизам у Индији, онда спада до целокупног броја око 700 мил. на хришћанство, а на примитивне политеистичке народне религије 75 мил. Оних који су се изјаснили као „безконфесионални“ има отприлике 75 милиона.

## Са уредничког стола

Неповерење и веома оскудно међусобно познавање хришћанских цркава мора се констатовати као жалосна, али истинита чињеница. Не испитујући узроке који су се редали и множили почев од расцепа цркава, можемо и у 20 веку хришћанства наићи на чудна неразумевања, па чак и на омаловажавања која се односе на братску хришћанску цркву. Да се то непознавање односи у првом реду на православље које је по свом историском развоју остало далеко од утицајних сфера западнога хришћанства, о томе се може свако уверити читајући не само стране, него и наше часописе. Не

можемо се ни ми похвалити да смо прозрели и схватили суштину римокатолицизма; нарочито смо далеко од мишљења да смо дубоки познаваоци протестантизма; ипак, одувек смо гледали и тражили шта је код њих добро, шта сагласно са апостолском науком, шта корисно по циљеве хришћанства уопште. Чували смо се и борили против онога што нам се наметало од римске цркве с којом кроз векове граничимо. Не вређајући, истицали су наши писци многе њене тежње као противне суштини саме хришћанске мисли, говорећи увек принципијелно и гледајући на развитак црква кроз призму историје.

У обратном смислу, кад се на Западу пише о православљу, осећа се често потпуно непознавање суштине и правог духа православља; не верује се у његову животну снагу, ниподаштава се све оно чиме ми мислимо да најбоље испуњавамо вољу Оснивача цркве. Истичу се безбројне мане од симоније до цезаропапизма, а заборавља све оно чиме „православље“ тај свој назив потпуно заслужује. Да наведемо само неколико таквих мишљења: „Ни католици ни протестанти на Западу не обзиру се на њихове назоре. Далеко су од свих и данас више не играју никакву улогу. На њих више нико и не напада, јер се за њих нико и не интересује . . . они су тело без душе, замрли и већ изживљени“, пише Макс Саски. „Неспособна, изморена, нема и угашена је православна црква. Знаком унутарњега религиознога живота и спољашње егзистенције је неоспорно мир и обамрлост, распадање и пропаст“, наводи нпр. Либек. За многе друге источна црква као да и не постоји или им се чини као царство таме најкрајње, незнабожачке празноверице и неподношљиве тираније. Зато се и Масарик као ђак зачудио, кад је негде прочитао да и у православној цркви има светитеља. Срушило се тада у њему уверење о универзалности римске цркве.

Не чудимо се кад тако мисле и пишу људи из оних нација које с православљем немају никаква додира и нису га, наравно, могли познати друкчије него кроз несавесне посреднике. Али чујте ово: „*Čudne stvari: Krist neposredno bez vidljivoga zamjenika vodi svoje ovčice — pravoslavce na pašu, a one, siromašne, omršavile do kostiju, gotovo se od rde zavaljuju! Povijest je učiteljica života. Dok je Istočna crkva bila katolička, imala je velikih osam sabora, cvatuće kršćanske općine, bujan vjerski život, velike svece i učenjake, legije redovnika i redovnica! Istok je bio pravi Eden kršćanskoga života. A kad ostaviše Kristov ovčinjak, Petrovu Pećinu, nijednoga sveca, već da one iz reda Kraljevića Marka, Miloš Kobilića, Kosovke Djevojke; utrnula se luč bogoslovske znanosti, propala umjetnost, zakrčljalo redovništvo; primanje sakramenata svelo*

se na ništa, propovijedanje riječi Božje blizu se ne čuje, redovi propali! Još nešto vanjskog formalizma, znakovi po kojima se može razabrati, kojoj je vrsti bića jednoč pripadalo današnje mrtvo pravoslavlje! U njemu ne vidiš, nego sveopću ruševinu! . . . . Sam sv. Franjo Asiski kadar je da zasjeni svu povijest Istočne crkve kao sunce slabo svijetlo zvijezda! . . . . Tako je vazda bilo: kad čovjek ostavi Božji put, tumara strampučicama grijeha i zabluda.“ Или рецимо ово: „*Pravoslavci svoju Crkvu zovu Savina Crkva, Srpska Crkva, te joj samo ime kaže čija je Crkva i prema tome ne može imati ni povlastica koje ima Kristova crkva. Ona spada na neku vrst narodnih ustanova, služi neposredno narodnim i državnim interesima; nju uređuju državni zakoni kao svaku državnu ustanovu. Stoga pravoslavci drže, da je njihova Crkva narodna, vladajuća, Savinih i kosovskih tradicija. Pravoslavci su lišili svoju Crkvu Božanskoga značaja, učinili je službenicom cezaropapističkih težnja raznih vladara, kako nam svjedoči Carigrad, Moskva i druga središta pravoslavlja.*“ (Nova Revija, br. 1 i 2 — 1938). Карактеристично је и ово: „*Nažalost i nas katolika, mi sami vidimo, da pravoslavlje malo ima toga svjedočanstva; da je ono ubogo u vjersko-kršćanskom životu; da nema vjerske aktivnosti. A svega toga ono bi moglo imati barem u nekoj mjeri, jer ima neke objavljene istine. Pod suncem opaža se večernje sumračje. U bogatstvu se vidi kontrast siromaštva. U konkordatu, pred licem svega pravoslavlja, u njegovoj samoj prijestolnici, na usta njegovih vernika očitovala se i zasjala — a to samo djelo-mično — nadnaravna, božanska snaga katoličke Crkve.*“ (Nova Revija, br. 6 — 1937).

Овако пишу наша браћа фрањевци који од давних времена живе и раде у нашем народу и који и превише добро познају православље. Они су дубоко осетили дух и виталну снагу православља, јер су се, с њиме заједно, у Босни и Далмацији, одупирали тешкоме налету ислама, у доба кад је мучно било борити се за крст часни. Добронамерно и чисто хришћанско опхођење фрањеваца, њихову пуну националну свест, њихово поштовање свачије вере и прави хришћански живот поштовао је и сав православни свет у тим крајевима. Тим чудније звуче ове тираде о неспособности православља. Или оно ваљда није оно исто, у чијој су се сенци фрањевци често осећали заштићени, или су се они који пишу данас у слободи изменили. Једно или друго, али је тешко и жалосно да они, који су се толико пута уверили да православље није прост формализам, могу у једном озбиљном, научном часопису овако новинарски давати мишљења о једној активној цркви хришћанској. Нису ваљда заборавили или могли не видети колика је дубока

љубав и оданост православаца према својој вери, каква је њихова чврстина у чувању свих обичаја и традиција вере прадедовске, колико је живот нашег сељака прожет хришћанством чистим, ненаученим, неизвештаченим! Нису ретко пожелели они да и њихови верници с таквим жаром приону уз своју цркву! Па ето и поред таквога сазнања чују се овакве речи које не би написао ни неко ко је за православље чуо само из полемичких уџбеника.

Пада ми на ум, како сам 1915 године, усред светскога рата, путовао у возу с једним фрањевцем, професором франевачке гимназије у Високом. Током разговора овај занесени националиста и хришћанин гласно је узвикнуо: „Највећа би ми радост била, кад би опет на Аја Софији у Цариграду засјао крст, да православље и ту васкрсне у своме сјају.“ И поред велике опасности да буде чак и затворен, тај професор је јавно говорио о стварима, о којима се ни издалека, у то тешко доба, није смело ни у четири ока проборити. Занесен и одушевљен изгледао ми је као непобедиви див из кога говори дух нашега човека који зна шта је национализам, али који не губи из вида ни значај хришћанства, везаног за душу нашег народа. Сећам се тога и мислим, где су такви фрањевци професори, зар их је нестало у слободи народа, или су их потиснули други којима је Ватикан изнад свега?

За јасан, отворен и искрен суд о ближњему своме потребно је најпре себе просудити, па објективно, без тенденције и мржње изрећи и осудити оно што нам се чини као мана или грех. Није све злато, што сја; а онај део који је православна црква дала заједничкој историји хришћанства, оне жртве којима је она дала „свједочанство“ за Христа не могу се никаквим фразама ни празним аргументима омаловажити. Оно, у чему лежи снага православља, његова привлачна моћ, његово чување истина и предања апостолских, његово простодушно и неизвештачено схватање и примењивање Христове науке у свакодневном животу човека, то често много ближе приводи Христу него све социјалне акције, богата литература, висока уметност и развијена мисија, јер ће Господ понешто и од разумних сакрити. Све невоље и историска тешка наследства у православљу могу ипак бити трун, да се у своме оку брвно не би видело. Лепо је и похвално истицати своју снагу и преимућства цркве, али правом Хришћанину нехотице пада на ум прича о Митару и Фарисеју. Па ипак Фарисеј је постио два пута у недељи, макар и за хвалу; пожелели бисмо браћи фрањевцима који онако своју браћу у Христу описаше, да poste не за хвалу него за смиреност, које човеку мисаономе никада није на претек.

\*  
\* \*

Историски прелом иза светског рата изменио је потпуно политичку карту Европе. Та измена није свакако остала без утицаја и на констелацију цркава на тој територији, али ако погледамо мало детаљније те промене, опазимо да су оне углавном тангирале састав православне цркве. Некадашња првопрестолна и утицајна руска црква морала се о себи забавити и борити се за опстанак до бољих времена; цариградска васељенска патријаршија, иако није изгубила атракциону моћ, сужена је територијално. Наша, расцепкана српска црква обнављањем патријаршије ступила је у први ред поред румунске, грчке и бугарске цркве које у пуној слободи развијају свој унутарњи рад на учвршћивању вере Христове. Лак престиж наше цркве може се констатовати више историским стицајем прилика, неголи тежњом и истицањем неке улоге коју би она у православљу хтела да има. Ти моменти се очитују у томе, што у нашој земљи заседа и ради св. синод заграничне руске цркве, што нашој патријаршији припадају православне цркве у Мађарској и Чехословачкој, што имамо епархију и у Сједињеним америчким државама, па тако територијално захватамо широк обим, налазећи се уз то уза саму римокатоличку цркву, постављени географским положајем пред њену експанзивну силу као „бедем православља“. И жртве које смо за православље поднели током многих векова оправдавају наде које се полагају у нашу цркву.

Не треба наглашавати да међу православним црквама не може бити говора о неком престижу или духовноме вођству, далеко је то од духа којим је прожето православље; далеко од духа саборности којим су још св. оци првих векова надахнули цркву Христову, далеко од мирољубивости и братске љубави која је увек у дубини и суштини православља била и остала *spiritus agens* сваког историског чина у току променљиве историје појединих аутокефалних цркава; а бескрајно далеко од јединства духа и вере којом су васељенски сабори кроз неизменљиве каноне учврстили зграду на крајеугаоном камену Христу и делима његових ученика.

Ако се и поред тога у историји сусрећемо са многобројним примерима међусобних борби наших са Грцима, Бугарима и Румунима, то су све само јасна сведочанства да је црква морала да поднесе тешка мучења, па често и трагична доживљавања само због тога, што су је несавесни људи искоришћавали за своје националне циљеве. Безброј пута послужила је она као арена за освајање територија,

за придобијање њених пастира да буду увучени у шовинистичке борбе, али никад се, ни у најтежим часовима, није то могло ни дотаћи пунога осећаја јединства са васељенском црквом која је увек у свом крилу неговала свештенике дубоко свесне, да ће све те привремене, националистичке борбе проћи, а православље ће опет поћи својим путем. Не чудимо се томе! И строго централизована римска црква, с једним ауторитетом, са једном црквеном политиком, укалупљена и униформисана једним богослужбеним и административним језиком, није могла избећи такве борбе које су се завршавале и преношењем папске столице из Рима и које и до данас узнемирују римску курију многим, иако притаженим националним тежњама. Па и поједини редови калуђерски, који су се одрекли свега овосветскога поседа, који су основани само за ширење и јачање вере, боре се и данас међусобно за поједине територије. Борба између фрањеваца и језуита добивала је често и карактер оштрих сукоба. Људи смо. Уносимо свој темпераменат и схватања и у најидеалнија стремљења цркве Христове, уображавајући да је то важније од свега онога што је вечно и непроменљиво.

Морамо ипак констатовати да је свака црква давала у своје време као прилог напретку православља оно што је у даном моменту могла. Као што новорођеном Господу што принесоше „анђели песму, небеса звезду, мудраци дарове, пастири чудо, земља пећину, пустиња јасле, а ми матер девојку”, тако су у развоју Сирци дали песме, Грци књижевност, Мисир и Антиохија школе, Јерусалим светињу, Руси богоносни народ и огроман прилив православљу, Срби жртве и задужбине. Духовни престиж и вођство прелазило је у разне крајеве и давало прилике и новим народима да свежим снагама допринесу свој део трпези Господњој. Дужност је наша да све што можемо од себе даднемо за славу православља, да се не постидимо, као што се ни Витлејем није постидео, иако најмањи међу градовима Јудиним.

Није међутим довољно да се извесна улога намеће нашој цркви само историским стицајем прилика, него би она морала потећи из дубинских извора нашег чистог православља и из оданости коју осећамо према вери прадедовској. Много смо примили, много треба и да вратимо. Ко више има, од онога ће се више и тражити. Светиљка на раскршћу великим пламеном мора да светли. И у томе долазимо на тему која се самим размишљањем намеће свакоме који гледа даље од свакидашњице која ситним догађајима може да замрачи видик. Да ли смо што учинили или макар припремили за извршење онога што нас чека и обвезује да даднемо као свој прилог православљу? Не изгледа. Ни оно није учињено што се могло без пб муке учинити.

Свака акција, ма у ком смеру вођена, почива на људима; који ће је водити. Сав успех наше цркве лежи на онима који долазе да је воде, да управљају, да репрезентују речју и делом. Пронаћи људе, организовати акцију, створити план рада; свакога од њих упутити на праву страну и пола је успеха осигурано. Без бораца, без спремних и полетних радника не иде се на посао. Будућност лежи на омладини и ту треба тражити будуће вође; у нашем богословском подмлатку треба пронаћи оне који су рођени за будуће борце и пионире; треба их водити, годинама васпитавати и спремати само за извесну грану рада, за једну деоницу будућега пута. На све стране очекује нас посао и сарадња. Нећемо засад спомињати унутрашње наше потребе, њих је лако погодити, али тешко подмирити. Кад мало даље погледамо нама су потребни људи, који ће сарађивати са чешком православном црквом и са Прикарпатском Русијом, јер ми одговарамо за напредак њихов. Са румунском црквом морамо увек сарађивати већ и ради наших сународњака у тој држави. С Грцима смо одувек чували и одржавали везе. Са Бугарима све што даље, све ће приснији односи бити. Подићи ће се и руска црква, а римокатолици су у Пољској припремили безброј мисија да се нађу кад затреба. На екуменским конгресима наша црква ће увек учествовати; с англиканском црквом све су чешћи преговори и пријатељске везе, а у Америци, поред нашег живља, требала би и међу осталима да се чује наша реч.

Избројте, међутим, наше студенте теологе на страним универзитетима. Биће вам довољни прсти једне руке. Ко ће онда радити, ко одржавати везе, ко водити све те многобројне акције? Кад смо ту скоро читали биографије наших архијереја, са радошћу смо могли констатовати, да су безмало сви свршили страни теолошки факултет или духовну академију, неки и по два, а понеки и по три факултета и доктората; сви скоро са села, црквеном помоћу школовани, да стоструко врате цркви. А данас? Где су нам студенти који би студирали руску богословску науку? Ускоро, кад помру стари руски ђаци, неће нико од теолога ни знати руски. Колико имамо ђака у Оксфорду, колико у Атини, у Софији, у Букурешту, у Паризу, у Берну, у Тибингену и другим знаменитим центрима богословске науке? Није ваљда довољан, макар био и одличан, београдски факултет, да нам за све акције васпита будуће раднике. Они који су се школовали треба да се сете да и данас у богословијама и гимназијама има много оних који су жељни широк хоризонт, који би свесрдно и многоструко вратили оно, што би им црква за школовање дала. Неопходно је дакле потребно одредити у врховном управном телу цркве неколико

искусних људи који ће специјално водити бригу о томе куда ће се и како слати нови људи, какав задатак ће имати и којој ће се грани рада посветити. Не заборавити на световњаке који, прожети љубављу према цркви, могу много учинити за цркву, ако су само упућени на право место рада. Нама су потребни правници, дипломати, филозофи, историчари, социолози, инжењери, архитекти, сликари, музичари, јер у свима гранама црквеног живота има много да се ради. Прочитао сам извештај фрањевачке гимназије у Широком Бријегу: сви професори, калуђери, од првог до задњег имају докторат, чак и онај што предаје гимнастику и онај што предаје певање. Доктори математике, природних наука, класичних језика итд., све сеоска деца из Херцеговине. Убењик математике у гимназијама у Хрватској написао је отац Бернардо Брикси. У клостерима часних сестара могу се посећивати сви могући течајеви од прављења корпи до енглеског језика, стенографије, есперанта, за све постоје изучени стручњаци — часне сестре. У Београду раде часне сестре у апотеци, као фармацеуткиње, и то ће негде затребати.

Сетимо се како је некад мала Србија слала младе људе на све стране у свет и колико су само њихова познанства донела користи држави за време светскога рата. Данас, снажна и јака црква не сме да заборави на своју улогу; она је позвана да оправда оно што јој историја својим током доноси.

Одмахнуће неко руком и казати: а кога ћеш послати? Или ће сумњичаво рећи: вратиће се из иностранства с новим идејама па ће бити више штете него користи. Не треба се бојати тога, јер се велики људи не рађају, него стварају, а према времену и идеје. Ни данашњи стари људи нису увек онако мислили као данас. Служба цркви носи собом и одговорност која као ветар разноси све оне идеје и планове који се не могу реализовати.

А тек онда када данашњи управљачи цркве виде младе, одушевљене раднике на црквеном послу, кад осете да имају на коме оставити црквени брод, тада ће осетити радост, што су извршили не само своју дужност, него што су и припремили оне који ће на својим плећима пренети оне идеале за које су се они читава живота борили. Не желимо им да пред свој одлазак угледају супротну слику, јер би то за нашу српску цркву било сведочанство „да времена ових нисмо познали“.

## Оцене и прикази

Протојереј **Ж. М. Маринковић**, професор

### Исповест једног научника

#### Прилог бољем познавању односа науке и религије

С времена на време у нашу јавност продре по који глас против религије и религиске наставе. Овакви испади најчешће се мотивишу тобожњим непријатељством које постоји између науке и религије. По гледишту оних који деле овакво мишљење, наука и религија се међусобно искључују. Зато у веку науке религији све мање остаје места у јавном животу, па према томе и верској настави у школском научном програму. Наша необавештена јавност обично прима овакве испаде као основане и тиме даје за право онима који их чине. Тако се, постепено, у редове наше интелигенције увлачи једно скроз неосновано и погрешно мишљење од веома штетних последица не само по религију и цркву, него и по јавни живот и најбитније интересе друштва и државе. Стога наша црквена штампа, поред других задатака, мора себи поставити и тај, да правилно обавештава нашу јавност и о овом питању.

Против религије и религиске наставе устају обично две групе наших интелектуалаца: једни то чине из незнања, необавештености; други тенденциозно, са нарочитим циљевима. Први нису правилно ни довољно посвећени у односе науке и религије; другима религија својим учењем о братству и љубави свих људи смета да остваре свој план светске револуције, заснован на мржњи човека према човеку. Дубље истраживање узрока оваквог става ове друге групе сигурно би показало да је и овде исти узрок: незнање, необавештеност, једнострано образовање.

По скоро једнодушном признању свих највећих светских научника, између науке и религије не постоји никакав сукоб и не може ни постојати све докле год оне остају у својим доменима. До сукоба долази кад оне прекораче границу своје области и пређу у туђу. То су много чешће чинили и чине претставници науке неголи претставници религије. Наука се креће у емпириској области, области искуства. Међутим, питање порекла света, живота и његовог циља лежи с оне стране границе искуства, у области философије и религије. Кад научник, стојећи у области искуства, покуша да реши које од ових питања, он тиме напушта научни терен и прелази у област философије и религије. Тада долази до сукоба, али не до сукоба науке и религије, него рђавих претставника науке са истином која је људима *a priori* дата, пошто емпириским путем не могу до ње да дођу. Наука и није друго до скуп истина до којих су људи дошли емпириским путем, другим речима: скуп истина у које се можемо уверити искуством. Како се људи искуством могу уверити у истинитост онога што

поједини рђави претставници науке тврде о проблемима који леже ван граница људског искуства? У недостатку сигурних, на емпири-ским чињеницама заснованих аргумената, они прибегавају свакојаким претпоставкама и проглашују их за „научне” истине, а затим траже од људи да верују у њихове претпоставке као у догме. Они устају против религијских истина са разлога што се искуством не могу проверити, а овамо траже да верујемо њиховим претпоставкама и то више него религиозним истинама, иза којих стоји божански ауторитет. Очигледно, овакви научници најмање служе интересима науке и најмање заслужују да се назову правим научницима. Јер прави научник зна да су наука и религија две различите области, да ова друга служи као природна допуна оне прве; она даје решење оних проблема, које наука није у стању да реши. Зато прави научник није и не може бити против религије, зато је скоро сваки прави научник дубоко религиозан. Процент оваквих међу научницима, према анкетама које су у иностранству вођене, пење се на 92%.

У „Гласнику”, службеном органу наше Патријаршије, за 1933 годину, бр. 1—4, ја сам приказао резултате једне овакве анкете, вођене међу члановима Француске академије наука. Овога пута желео сам да нашој јавности скренем пажњу на једну врло интересантну књигу чувеног француског академика, по струци геолога, **Пјера Термије-а, „Велике загонетке земље”** (Pierre Termier, Les grandes énigmes de la terre. Collection „Les Bonnes Lectures”, éd. Flammarion. Paris, 1935. Prix: 3,95 fs.).

Ова интересантна књига, која претставља исповест једног светског научника, подељена је на четири главе: 1) На еспланади Квибека, 2) Велике загонетке геологије, 3) Океани у току векова, 4) Време.

Излагање почиње разговором који је научник једне вечери водио са једним младим Канађанином на еспланади Квибека. Том приликом додирнута су многа питања из области науке, религије, живота. Уместо да најважније одељке овог веома интересантног разговора саопштим по означеним поглављима, ја ћу их приказати груписане по предметима. Тако ће бити прегледније и за нашу сврху целисходније.

**Значај духовне чистоте у науци.** „Кад би били потпуно чисти, потпуно без гордости, ми би знали све, ми би видели Бога, како је то и речено у Беседи на гори, и наша радост не би се могла исказати. Историја човечанства резимираће се, доцније, у ове три речи: светлост, помрачење, очишћење; или, што би било исто, у ове три: блаженство, пад, искупљење. Сетите се драме „Парсифал”, изванредног прегледа целе људске историје, која се заснива само на једној идеји: неопходности чистоте, чистоте која искупљује и спасава. Где недостаје овај неопходни услов (чистота), ту је бол, немоћ и беда. Кад се овај услов постигне, . . . он успоставља мир и ред и само чудо постаје природна ствар. Жалити за изгубљеним радостима и светлошћу и уздисати за искупљењем које ове (радост и светлост) повраћа, то је цео наш живот, то је цео Човек. Само са ове стране ноћ живота постаје про-

зрачна, тајна без замрачења; иначе, изван овога је непрозрачна тама и очајање” (стр. 4).

**Шта је наука и њен задатак.** „Наука је гласник Бесконачног, гласник тајне. Она потсећа на тајну, не објашњава је; она је пуна загонетки, већином неразрешивих... Наука је зато да човеку пружи смисао тајне. Али да се тајна разуме, треба да се испитају границе научног домена и закорачи с оне стране, у метафизички свет. А баш то многи међу научницима не желе да покушају” (стр. 5).

„Наука шапће на ухо човеку заборављене речи, које он препознаје и схвата... Наука је створена за то да човеку покаже пут ка његовој правој отаџбини и да га доведе до обале метафизичког океана. Како је то дивно!

„Пођи са мном ти, кога ниске (чулне) радости не могу да задовоље и чија је душа, неутешна због сувише дугог изгнанства, вечно жалосна и незаштићена! Пођи са мном: ја ћу ти показати чудне палате, пуне ризница, и вртове које мирисом натапају невиђене реке. Ево прекрасних сала у толиком броју, да их све не би могао обићи, макар живео двадесет живота! Једне су светло осветљене; друге још спавају у дискретној полусенци и од тебе зависи да у њима блесне више светлости. Или, ако хоћеш, пођимо у парк, велики као читав један свет? Изабери алеју коју хоћеш: ако би зажелео да побереш све цветове у врту, свака алеја толико је дуга, да ти испуни остатак дана.

Ох, прекрасне шетње! Лепотица нам показује своје ризнице, феномене физичког света. Ево како на све стране искрсавају тајне! Један феномен изазива њих више... Пале се лампе или буктиње: искрсавају нове тајне које су дотле биле у тами. Откривају се неслућена врата: она воде у нове сале или у нове паркове. И човек, у овим вртovima који се, изгледа, све више шире до бесконачности и у којим је сваки цвет једна тајна, путује, сломљен под феноменима и законима који их везују, путује увећавајући сваким даном своје знање, али и све више сазнајући да не зна ништа.

Најзад, они посетиоци који су знали па се нису сувише задржавали и који су победили велики умор, долазе на обалу мора, заједничку границу свих вртова, крај свих алеја. Лепотица ту стаје. Ова пучина, вели она, не припада мени; ја сам вам показала цело своје царство. Али ако су се ваше душе доста очеличиле, ако сте у мојој школи стекли **смисао тајанствених ствари**, ако се ваша урођена гордост изгубила у интимном сазнању вашег незнања, ви можете да направите пут. Ја вам само једно могу рећи: једна од мојих другарица, сто пута лепша од мене, потпуно слична Беатричи флорентинског песника, узеше на себе да вас прати, на једној од ових пред нама уковљених лађа. Она ће вас одвести до иза овог мирног мора и његове лаке магле, до блиске обале, где ће вам ноћи изгледати светле и где ће најгушће тајне на ваше очи да се разјасне” (6—8 стр.).

**Дужност науке према човеку.** „Наша наука има битну задаћу да нам на свакој страници своје књиге укаже на Време, Живот и Смрт...

А о њима ниједна навка толико не прича, не учи и не говори као геологија”.

**Поука свима: омладини и одраслима.** „Са висине ове катедре треба говорити и то гласно у уши сваком, човеку или жени, кратку поуку која ће га учинити бољим. Шта да кажемо онима који пролазе поред нас? Да је живот створен за уживање? Да је најважније бити јачи од суседа, вештији, наоружанији, богатији? Да на овом кратком животном путу нема ничег, апсолутно ничег за разумевање; да смо ми, као мизерне играчке, остављени на милост непријатељској Природи?

Не, рећи ћемо друго. Ми ћемо довикнути сваком: покушај да разумеш, покушај да познаш и, у сваком случају, покушај да волиш; тежи да се уздигнеш изнад себе самог, упркос терету који те спречава; узрастај у разумевању, знању и љубави; ако дођеш у положај да би-раш, претпостави сиромаштво богатству, зато што те богатство чини тежим уместо лакшим; изабери драговољно да будеш „јагње које не отвара уста пред онима који га стригу”; не плаши се ни жалости, ни страдања, ни смрти, зато што су ово троје инструменти откупа, и зато што треба да осетиш, у дубини, да имаш потребу да се сам искупиш и допринесеш искупљењу твоје браће; сматрај себе срећним што служиш; . . . отвори своје очи за лепоту света и своју душу за тајну и, кад будеш разумео, објасни својој браћи” (8—9 стр.).

**О законитости у васиони.** „Астрономија нас учи да је све подргнуто законима; да ништа у огромном простору није остављено случају. Геологија нам показује да ови закони, и ако прецизни и неодољиви, нису непроменљиви; да никаква творевина простора не измиче моћи времена; да ће се време обрачунати са свима системима: оно ће видети еволуцију а затим уништење свих светова, док једног прореченог дана и оно не буде отпуштено, као слуга који више није потребан” (12 стр.).

**Живот се трансформирао, али је тај процес ишао по плану и законима.** „Ми знамо да се живот у току векова трансформирао релативно брзо и проширио се, мало по мало, на целу биосферу. Хронолошка геологија заснована је на ова два факта: прво, живот се мењао, и друго, ове промене истоветне су у разним крајевима земље у току једног интервала одређеног трајања... Ова непрекидна трансформација живота није се вршила случајно; она се догађала по утврђеном плану и, сигурно, под руководством закона. Али какав је то план и какви су закони по среди? Ту падамо у пуну мистерију. Ту се јављају многе хипотезе, али то су хипотезе а не дефинитивне главе књиге Знања” (31—32 стр.).

**О граници међу врстама.** „Међу биљкама нема потпуног прелаза, али међу врстама има посредних типова, који напомињу идеју заједничког порекла у даљој прошлости него што су најстарији документи... Међу врстама опажа се мутација, али се ова зауставља на извесној граници и не прелази интервале који дотичну врсту раздвајају од најближе. За родове серија је увек прекинута; подозрева се прелазак из

једне форме у другу; посредничке фазе које би потврдиле стварност овог прелаза измичу нашим констатацијама” (33 стр.).

**Еволуцијом се не могу објаснити сви процеси живота.** „Било би детињасто веровати да прост појам еволуције може све да објасни. Уствари, реч еволуција, која има прецизно значење, потпуно научни смисао, кад се примењује на променљивост врсте, апсолутно је без садржаја, кад се њом хоће да објасни општи процес трансформације живота. Постоји једна наука о еволуцији која се ослања на извесна опажања и која ће нам једног дана изнети — ми то још не знамо — у каквим условима, услед каквих узрока и у којим границама је врста способна да варира. Оно што се назива десцендентном теоријом није ништа друго до неоправдана генерализација првих, тек задобивених резултата ове науке. Примити да „сви органски облици проистичу једни из других, најкомпикованији из простијих, силазећи тако чак до почетка живота” — значи: изићи из научног метода. Слажем се с тим да се ово лансира као хипотеза; гледати на њу као на вероватну и чак примамљиву — то је ствар укуса, темперамента и општег појимања света; али ја сматрам за неодрживо да се проглашава као догма. Ићи ћу још даље и рећи ћу да ја лично налазим да је мало вероватна, зато што усавршавање бића, градуелно и готово безгранично, из једне исте лозе, изгледа ми противно општем принципу деградације енергије. Доста, ја у читавом свету ништа не познајем што би ме навело да поверујем да је човек, тако велики у својој беди, могао да се развије из животиње; и ја пре и радије у протозоима тражим претке наших виших животиња. Ја радије хоћу да у потпуној смерности признам своје тотално незнање” (34—35).

**Дужине периода, старост човечанства и количина протеклог времена пре појаве живота.** „Удаљимо се са жаљењем од загонетке Живота и, за који тренутак, окренимо наше очи ка последњој нашој сфинги, ка загонетки Трајања. Шта знамо ми о трајању геолошких времена? Имамо ли неку идеју, неку мизерну идеју о дужини једног од ових периода, за време кога се Живот тако обимно променио, и не само Живот него и целокупно лице земље? Ево шта се по моме мишљењу може одговорити.

Прецизне оцене, у цифрама година, немогуће су ни за периоде који су најближи нашем... Човечанство би било старо неколико десетина милиона година... Сваки геолошки период трајао је више милиона година, ако не више десетина милиона. Колико је њихово релативно трајање? Не зна се, али се мало зна. Колико је укупно трајање периода? Достиже ли стотину милиона? Прелази ли много овај број? Не зна се” (35—37 стр.).

„Што се тиче времена које је претходило Животу и које ја називам козмичким, ништа, апсолутно, не даје нам ни најмању идеју његовог огромног трајања. Ја се заустављам на овом новом и последњем признању незнања. Полако, као шест претходних (То су: набор земљине површине, ватра или вулкани, со, слегање земље, метаморфоза, живот), наша седма загонетка, загонетка Трајања, тоне у маглу и губи

се из нашег погледа. Узалудно је, бескрајно узалудно даље о том расправљати" (39—40).

**Геологија приводи Богу. То је и циљ књиге.** „Са овом шетњом кроз мој чудни врт и састанцима са сфингама које овај врт насељавају ја бих хтео да нешто важно остане у сваком од вас (Ове речи он упућује ученицима и читаоцима):

Пре свега веће уважање, изузетно уважање према геологији,.... која приводи човека тако близу Непознатоме, тако близу Богу;

Потом живљи интерес за све што је тајанствено, за све што је наука, . . . . за све што претставља корак напред чак и кроз таму ка Светлости и Истини!

Напослетку, једно више схватање огромног достојанства душе људске; душе способне да се интересује сличним проблемима, који је, како се, на први поглед чини, бескрајно превазилазе; душе која је, извесно, већа од целог видљивог света, јер га она у једном тренутку обухвата, која је свесна његове трошности и краткотрајности и који она жали што није вечан" (40 стр.).

Ето, тако говори прави научник.

Добро би било да ову интересантну књигу, која је уствари извод из једне знатно веће: „*A la gloire de la terre*“, прочита што већи број наших интелектуалаца, сви који се баве науком, а нарочито они који воле да се размећу својом „ученошћу“ и да ову, у недостатку других, стварних аргумената, показују својим нападима на религију и религиску наставу, не слутећи да тиме испољавају колико су далеко од праве учености и науке.

\*

**Саяц. Ал. Осиповъ,** магистр богословја: **Кино и нравственое воспитаніе,** Эстонія, Таллинъ, „Русская књига“ — 1937. Овај рад од 22 стране, прештампан из часописа „Православный соборѣдникъ“ који се издаје у Талину (Естонија) под уредништвом прот. Ј. Богојављенског, нашег сарадника, третира једну врло актуелну тему о кину и моралном васпитању. Писац је зналачки и свестрано ушао у проблем савременог филма, детаљно расправља његов дух, тенденције, уметничке особине и утицај на омладину, па се затим осврће на преку потребу стварања религиозно-моралног, хришћанског филма. У наредном броју мисли нашег пријатеља свешт. Осипова донећемо у нешто скраћеном облику, како би се наши читаоци упознали са једним ваљаним и актуелним радом о моралном проблему савременог филма, који и код нас забрињује све васпитаче и пријатеље омладине.

## Белешке

**Рим и источна црква.** Према једној висти из Варшаве пре кратког времена одржан је састанак између католичког бискупа у Литванији Мгр. Буциса и заступника Московског митрополита Сергија у Европи, епископа Елефтерија (Литванија); на том састанку вођен је разговор који је значајан по интересе обеју цркава. Иницијатива за овај разговор потекла је од заступника папиног у Литванији. Како је у православној штампи наглашено, ово је први непосредни сусрет двају водећих заступника источне цркве и Рима иза скоро сто година. Мгр. Буцис нагласио је пажњу и бригу коју св. отац осећа за мученичку православну цркву у Совјетској Русији. Ватикан жели да дође до зближења са православном црквом у Европи и Америци. 1920 г. понудио је апостолски нунције у Цариграду Долчи рускоме митрополиту издржавање које би одговарало његовом положају, а које би му добро дошло до његова повратка у Русију, али је митрополит то одбио. У своје време папа је предложио Совјетској влади да она исплати православној цркви отштету за одузета јој имања, а ту би своту на његово заузимање гарантовали амерички капиталисти. Совјетска влада одбила је ову понуду. Указујући на ове доказе директног интересовања римске столице за православну цркву запитао је Мгр. Буцис, каква би начелан став заузела православна црква за заједничку акцију са Римом против борбеног атеизма. Слични предлози Ватикана упућени осталим црквеним поглавицама православне цркве нису досада довели до неког позитивног резултата. Епископ Елефтерије одговорно је, да би православна црква могла пристати на заједнички рад само онда, кад би најпре била расправљена питања догматског карактера у којима се цркве разилазе. Атеизам у Совјетској Русији није толико опасан како се у Европи мисли, јер у руском народу вера поновно оживљује. Бог неће заборавити на православну цркву у Русији.

Православна емигрантска штампа напомиње да би, уз потпуно разумевање за опрезно држање епископа Елефтерија, обзиром на технички положај руске цркве у домовини било могуће остварити заједничку акцију са другим црквама у слободним земљама, али само уз извесна ограничења, чак и кад не би била постигнута пуна сагласност на догматској основи.

**Још увек у очекивању Месије.** Један амерички лист пише о посети д-р Мери Стон јеврејском универзитету у Јерусалиму. Ту јој је професор ботанике показао једну биљку сличну виновој лози која се јеврејски зове Целаф. Ова се биљка спомиње у Талмуду, где се каже да ће се она наћи у Палестини пред сам долазак Месијин. Професор је рекао: „Биљка израсте у ноћи, носи листове и пре подне развије један пупољак из кога се у подне појављује цвет црвен као кармин. По подне се од њега формира јагода и у вече је плод који ви овде видите потпуно развијен. Данас се ова биљка налази по целој Палестини. Ми знамо да ће Месија ускоро доћи.”

**Модерна библија.** Врло познат и раширен енглески недељни лист „Sunday-Express“ (тираж преко 2 милиона) почео је скоро на место уобичајеног романа да прештампава Библију. У уводној белешци уредник наводи разлоге ради којих је то учинио: „Сви смо ми, наравно, читали Св. Писмо и знамо многе његове делове и напамет. Имамо често прилике да чујемо и поједине одељке из библије. Али ипак не познамо дубље ово најснажније дело целе књижевности с његовом драматиком, његовом високом песничком уметношћу и неупоредивим језиком.“ Текст је узет из литерарног издања Хајнеманове библије која је као најмодерније издање одобрена од цркве. Садржај није подељен на главе и стихове него сачињава једну целину уз изостављање извесних појединости као што су н.пр. генеалошке табеле. Ова библија заузима увек по две странице недељног броја.

Истовремено појавила се у Енглеској још једна модерна библија. Красно опремљена књига са 1274 стране на најлепшем папиру намењена је оним читаоцима који не познају библију и која им се износи као узбудљива прича. Успех је ванредан. У најкраћем времену распродано је свих 25.000 примерака. Како енглески листови наглашавају, овом су књигом приведени цркви многи људи који о њој пре ни мислили нису.

**Хришћанско дело** излази једанпут двомесечно у свескама од пет табака

**Годишња претплата:** за унутрашњост **50 динара;** за иностранство **100 динара;** за студенте и ђаке стручних и средњих школа **30 динара**  
Поједна свеска **10 динара.**

**Претплату слати** на чековни рачун број 81 612 или администрацији  
**Рукописе слати уредништву.**

Уредништво и администрација „Хришћанског дела“: Скопље,  
Канцеларија Саборне цркве.

#### УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредници:  
**Мирко Ф. Јовановић**, професор  
улица Јована Цвијића 35  
**Миливој Милетић**, професор  
улица Карићева 41

Власник:  
**Петар Миленковић**, свештеник  
улица Зринског 16

„НЕМАЊА“ Задужбинска штампарија Варларске Бановине — Скопље



*Jur. br.*  
*38870*

## Администрација „Хришћанског дела“ има на продају још извештан број издања своје библиотеке:

- 1) Архим. Кипријан Керн: МАТЕРИЈАЛИЗАМ И НАУКА . . . . . Дин. 3.—
- 2) Панајот Трембеле: ХИЛИЈАЗАМ . . . . . Дин. 3.—
- 3) Миодраг Пурковић: СРПСКИ МИТРОПОЛИТИ И ЕПИ-  
СКОПИ СРЕДЊЕГА ВЕКА (ново) . . . . . Дин. 5.—

**Врло корисна и погодна литература за свештенике, ученике богословија и гимназија.**

## Пошаљите претплату за „ХРИШЋАНСКО ДЕЛО“